

KARABÂŞ-I VELÎ'DE NEFS MERTEBELERİNİN SESLERLE TEMSİLİ

Ömer DURSUN*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 06 Aralık 2025, **Kabul Tarihi:** 05 Mart 2026, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2026, **Atıf:** Dursun, Ömer. "Karabâş-ı Velî'de Nefs Mertebelerinin Seslerle Temsili". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 26/1 (Mart 2026): 629-661.

DOI: 10.33415/daad.1837286

Öz

Etvâr-ı seb'a öğretilinde insanın manevî gelişimini açıklamak için kullanılan nefis mertebeleri farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu yorumlardan biri, nefis mertebelerinin duyulabilir seslerle ilişkilendirilmesidir. Ancak mücerred bir varlık olan nefsin maddî bir olgu olan sesle nasıl ilişkilendirilebileceği izaha muhtaçtır. Çalışma Karabâş-ı Velî'nin (öl. 1097/1686) nefis mertebelerini hangi esaslara dayanarak belirli seslerle ilişkilendirdiğini metin analizi yöntemiyle incelemektedir. Öncelikle nefis mertebelerinin mahiyeti ve onlara atfedilen ahlâkî nitelikler tespit edilmiştir. Ardından belirtilen niteliklerin ilgili canlıların davranış ve sesleriyle ilişki kurmaya elverişli yönleri değerlendirilmiştir. Bulgular nefis mertebeleri ile ses arasındaki ilişkinin fizikî bir süreçten çok sembolik anlatıma dayandığını ve sesin ilgili mertebelerde öne çıkan manevî niteliklerin dış dünyadaki işitilebilir örneklerle açıklanmasına imkân veren temsili bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak çalışma nefsin soyut yapısı ile sesin duyulur yönü arasında kurulan ilişkinin Karabâş-ı Velî'nin tasavvuf düşüncesinde nasıl anlam kazandığını göstermekte ve etvâr-ı seb'a bağlamında ses sembolizmine ilişkin boyutun daha anlaşılır hâle gelmesine katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Karabâş-ı Velî, Etvâr-ı Seb'a, Nefs Mertebeleri, Ses Sembolizmi.

* Arş. Gör. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı, Rize/Türkiye, omer.dursun@erdogan.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-3726-7641>.

The Representation of the Levels of the Self (Marātib al-Nafs) through Sounds in ʔarabāsh Welī

Ömer DURSUN*

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 06 December 2025, **Accepted:** 05 March 2026, **Published:** 31 March 2026, **Cite as:** Dursun, Ömer. "The Representation of the Levels of the Self (Marātib al-Nafs) through Sounds in ʔarabāsh Welī". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 26/1 (March 2026): 629-661.

DOI: 10.33415/daad.1837286

Extended Abstract

In Sufi thought, the tradition of the seven stages (aṭwār al-sab'a), developed to explain the spiritual progress of the human being, expresses the purification (tazkiyah) and transformation process through which the self (nafs) ascends from lower to higher levels. These levels are classified as the tyrannical self (al-nafs al-ammāra), the regretful self (al-nafs al-lawwāma), the inspired self (al-nafs al-mulhima), the serene self (al-nafs al-muṭma'inna), the pleased self (al-nafs al-rāḍiya), the contented self (al-nafs al-mardiyya), and the perfected self (al-nafs al-kāmila), representing the basic stages of al-sayr wa-l-sulūk.

Although these levels are associated with symbolic elements such as color, dream, spiritual station, and the stories of the prophets, their relationship with types of sound is almost never mentioned. The Ottoman Şūfī ʔarabāsh Welī associates the first five stages of the self with the sounds of the cow, the camel, the ram, the sheep, and the human voice. According to the available data, he is the first to put forward this relationship. However, the reasons and semantic foundation of this correspondence have remained largely unexplored.

This study examines the possibility of a meaningful relationship between the self, which is a subtle (laṭīf) and immaterial (mujarrad) reality (ḥaqīqah), and sound, which originates from material vibration. By focusing on the moral and psychological characteristics of each level of the self and comparing them with the behavioral features and vocal expressions of the corresponding beings, the representational nature of this analogy is revealed. Based on the principle that the form (şūrah) animated by the soul

* Res. Asst. Dr., Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Theology, Department of Basic İslamic Sciences, Department of Sufism, Rize/Turkey, omer.dursun@erdogan.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-3726-7641>.

(rūḥ) externalizes a sound in accordance with its inner reality, it was accepted that each level of the self manifests a symbolic voice.

The Tyrannical Self: It is driven by bodily desires and pleasure-centered impulses. The cow, which spends most of its time eating and digesting, represents the vitality observed at this level.

The Regretful Self: Characterized by self-reproach and fluctuation between sin and repentance. The camel's rising and falling vocalization reflects this unstable spiritual movement.

The Inspired Self: Divine inspirations (ilhām) become manifest in this stage. The ram, obedient and calm within the flock, symbolizes the state of this level.

The Serene Self: Inner peace and spiritual tranquility dominate. The soft, balanced sound of the sheep represents the state of submission in spiritual serenity.

The Pleased Self: The awareness of unity (jam') is realized, and the self becomes fully content with al-Ḥaqq. The human's voice, which brings together truths that appear to be opposed to one another, symbolizes this state of jam'.

Thus, the symbolic sounds attributed to the levels of the self do not signify physical transformation but reveal the inner spiritual journey of the human being through an auditory representation. The study renders a symbolic dimension that has remained implicit in Sufi literature visible and offers an original contribution to understanding al-sayr wa-l-sulūk by connecting immaterial spiritual states and sensible acoustic expressions. Sound-based symbolism allows the modern reader to grasp these experiences not only conceptually but also through sensory perception.

Keywords: Sufism, *Ḳarabāsh* Welī, Aṭwār al-Sab'a (Seven Stages), Stages of the Self, Sound Symbolism.

Giriş

Ruh, Hakk'ın Hayy (hayat) sıfatının mazharı olarak lâhûtî ve mücerret bir hakikattir. Kendisiyle ilişki kurduğu bedeni canlı kılarak nâsûtî âlemde hayatın kaynağı hâline gelmektedir. Bedendeki canlılığın tezahürü nefis olarak isimlendirilmekte ve nefsin de ruhî canlılığın bir yansıması olduğu kabul edilmektedir.¹ Ruhî canlılıkta etkin olan güçler derecelere ayrılmaktadır. Nefs-i emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziyye, merziyye ve kâmile şeklinde sıralanan dereceler seyr u sülûk yolculuğunda insanın iç dünyasında yaşanan manevî hâllerin dönüşümünü ifade etmektedir.

İnsanın manevî yolculuğunu ifade eden nefis tezkiyesi konusunda tasavvuf literatüründe erken dönemden itibaren geniş bir birikim oluşmuş-

¹ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, thk. Ebu'l-Alâ Afîfî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.), 138; Dâvûd Kayserî, *Şerhu Fusûsu'l-hikem*, thk. Hasanzâde el-Âmulî (Kum: Bostan-ı Kitap, 1394), 2/916-918.

tur. Bu literatür genel olarak iki grupta ele alınabilir. İlk grubu klasik tasavvuf eserleri oluşturmaktadır. Nitekim nefis tezkiyesi Muhâsibî (öl. 243/857) ve Hakîm et-Tirmizî (öl. 320/932) tarafından ucb, kibir ve haset gibi psikolojik haller ve kalbî bilginin aşamaları bağlamında ele alınırken, Serrâc (öl. 378/988), Kelâbâzî (öl. 380/990), Ebû Tâlib el-Mekkî (öl. 386/996), Kuşeyrî (öl. 465/1072) ve Hücvirî (öl. 465/1072) tarafından ise manevî hâl ve makam kavramları çerçevesinde ele alınmaktadır. Gazzâlî (öl. 505/1111) nefis tezkiyesini kalbin hastalıkları ve tedavisi bağlamında değerlendirirken, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (öl. 672/1273) nefsin kötü huylarını temsili hikâyeler aracılığıyla dile getirmektedir.² Bu eserlerde nefis terbiyesinin ahlâkî çerçevesi ortaya konmuş olmakla birlikte nefis mertebelerinin belirli ses türleriyle sistemli biçimde ilişkilendirildiği bir anlatıma rastlanmamaktadır.

Nefis tezkiyesiyle ilgili ilk grup içerisinde incelenen bir diğer eser türünü de seyr u sülûk sürecini yedi mertebeli bir tasnif çerçevesinde ele alan etvâr-ı seb'â risaleleri oluşturmaktadır. Etvâr-ı seb'â risaleleri, nefsin manevî terbiyesini aşamalı bir gelişim süreci içinde ele alan ve müridin seyr u sülûk yolculuğuna rehberlik etmeyi amaçlayan metinlerdir. Pîr Muhammed Erzincânî (öl. 879/1474), Yiğitbâş-ı Velî (öl. 910/1504), Sünbül Sinan (öl. 936/1529), İbrahim Gülşenî (öl. 940/1534), Sofyalı Bâlî (öl. 960/1553), Nizamoğlu Seyfullah (öl. 1010/1601), Niyâzî-i Mısırî (öl. 1105/1695), Hasan Ünsî (öl. 1136/1723) ve Mehmet Şâkir Halvetî (öl. 1266/1850) gibi sûfîlerin kaleme aldığı etvâr risaleleri, nefis mertebelerini söz konusu tasnif içerisinde açıklayan başlıca metinler arasında yer almaktadır. Risalelerde nefis mertebelerinin mahiyeti ve hâlleri ayrıntılı biçimde açıklanmaktadır. Her mertebenin Kur'ânî temelleri, ahlâkî nite-

² Hâris Muhâsibî, *er-Riâye li-hukukillah*, thk. Abdukadir Ahmed Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 307, 335, 373, 475; Hakîm Tirmizî, *Beyânü'l-fark beyne's-sadr ve'l-kalb ve'l-fuâd ve'l-lüb* (Umman: Müessesetü Âli'l-Beyti'l-Melikîyyeti li'l-Fikri'l-İslâmî, 2012), 67-73; Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî Serrâc, *el-Lüma' fî tarihi't-tasavvufi'l-İslâmî*, ed. Kamil Mustafa Hindavi (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007), 41-66; Ebû Bekr Muhammed b. Ebû İshak Kelâbâzî, *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, thk. Abdurrezzak Tek (Bursa: Bursa Akademi, 2016), 110-153; Ebû Tâlib Mekkî, *Kûtu'l-kulûb fî muâmeleti'l mahbûb ve vasfu tarîki'l-mürîd ilâ makâmi't-tevhîd*, thk. Muhammed Rıdvânî (Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 2001), 1/248-287; Ebû'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevazın Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye* (Kahire: Şeriketü'l-Kuds li't-Ticâreti, 2008), 1/357-423; Hücvirî Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l-mahcûb: Hakikat Bilgisi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 258-272; Ebu Hâmid Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, nşr. Muhammed Vehbî Süleymân, Üsâme Ammûra (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 2016), 3/1602-1603, 1691-1753; Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî-i ma'nevî*, çev. Derya Örs - Hicabi Kırılanc (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 60, 126, 140, 147, 164, 204.

likleri, uygulanması gereken zikir, riyazet ve mücahede yöntemleri ve müridin yaşadığı manevî tecrübeler, bazı sûfiler tarafından makam, tavır ve seyr kavramlarıyla, bazıları tarafından ise rüya, renk ve semâ gibi farklı ifade imkânlarıyla açıklanmaktadır. Açıklamalar, takip edilen yöntem ve benimsenen usullere göre farklılık gösterebilmektedir. Ancak bu ifade tarzları arasında da nefis mertebesi ile ses ilişkisi bulunmamaktadır.³

Nefs ile ses ilişkisi bakımından İbnü'l-Arabî'nin (öl. 628/1240) *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* ve *Fusûsu'l-hikem* eserleri de incelenmiştir. *Fütûhât'ta* nefsin haz ve menfaat arayışı gibi eğilimlerinin ilâhî ölçülere göre denetlenmesi gerektiği ve devenin bedenle, ineğin nefisle ve koyunun ruhla ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. *Fusûs'da* ise İsâ Fâssı'nda Sâmirî'nin buzağı kıssası bağlamında surete uygun bir sesin ortaya çıkabileceği ifade edilmekte ancak nefis mertebelerinin belirli ses türleriyle eşleştirildiğine dair bir açıklama zikredilmemektedir.⁴ *Fusûs* üzerine kalemelenen başlıca eser ve şerhler de ayrıca incelenmiştir. *Fusûs* şerh geleneğinde öne çıkan Konevî (öl. 673/1274), Cendî (öl. 690/1291), Tilimsânî (öl. 690/1291), Kâşânî (öl. 736/1335), Kayserî (öl. 751/1350), Câmi (öl. 898/1492), Sofyalı Bâlî Efendi, Nablusî (öl. 1143/1731) ve Ahmed Avni Konuk (öl. 1938) gibi müelliflerin eserlerinde de söz konusu örnek suret ile ses arasındaki uygunluk ilişkisi bağlamında ele alınmakta

³ Pîr Muhammed Bahâeddin Erzincânî, "Makâmâtü'l-Ârifîn", *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb'a Risaleleri*, haz. Fatih Yıldız (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2019), 95-120; Yiğitbaşı Ahmed Efendi, "Risâle-i Etvâr-ı Seb'a li-Kalbi'l-Ârifîn", *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb'a Risaleleri*, haz. Fatih Yıldız (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2019), 137-145; Yusuf Sünbül Sinan, "Etvâr-ı Seb'a", *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb'a Risaleleri*, haz. Fatih Yıldız (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2019), 172-187; İbrahim Gülşenî, "Etvâr-ı Kalb", *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb'a Risaleleri*, haz. Fatih Yıldız (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2019), 191-221; Sofyalı Bâlî Efendi, "Etvâr-ı Seb'a min Te'lîfâtî'ş-Şeyh Bâlîyyî's-Sofyevî", *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb'a Risaleleri*, haz. Fatih Yıldız (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2019), 251-275; Seyyid Nizamoğlu Seyfullah, "Etvâr-ı Seb'a", *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb'a Risaleleri*, haz. Fatih Yıldız (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2019), 325-335; Mehmed Niyâzî-i Mısrî, "Etvâr-ı Seb'a", *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb'a Risaleleri*, haz. Fatih Yıldız (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2019), 501-506; Hasan Ünsî, "Etvâr-ı Seb'a", *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb'a Risaleleri*, haz. Fatih Yıldız (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2019), 543-553; Mehmed Şâkir el-Halvetî, "Etvâr-ı Seb'a", *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb'a Risaleleri*, haz. Fatih Yıldız (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2019), 601-611.

⁴ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, 138; a.mlf., *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, nşr. Ahmed Şemseddin (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 2/275-276; a.mlf., *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, nşr. Ahmed Şemseddin (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 3/292-294.

ancak nefis mertebeleri ile ses türleri arasında bir eşleşmeye yer verilmemektedir.⁵

İkinci gruptaki eserleri ise günümüzde nefis mertebeleri ve tasavvufî hayvan sembolizmi üzerine yapılan çalışmalar oluşturmaktadır. Çalışmaların bir kısmında nefsin alt mertebelerinden üst mertebelerine doğru gerçekleşen ahlâkî dönüşüm süreci tezkiye ve tasfiye perspektifinde ele alınırken⁶ bir kısmında tasavvuftaki hayvan sembolleri, ahlâkî temsil, mânevî hâller ve edebî karakterler üzerinden bütüncül bir çerçevede yorumlanmaktadır. Kimi araştırmacılar deve figürünü liyakat ve sorumluluk gibi niteliklerle, koyunu ise bencillikten yoksun ve birlikte hareket etme gibi özelliklerle ilişkilendirirken kimileri de aynı sembolleri tasavvuf ile şeriat ilişkisi veya zâhir ile bâtın uyumu bağlamında değerlendirmektedir.⁷ Dolayısıyla bu çalışmalarda da ses temsili ya hiç gündeme getiril-

⁵ Sadreddin Konevî, *el-Fükûk fî esrârî müstenidâtî hikemî'l-Fusûs: Fusûsü'l-Hikem'in Sırları*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 99-105; Müeyyidüddin Cendî, *Şerhu Fusûsî'l-hikem*, thk. Celâleddin Âştîyânî (Kum: Bostân-ı Kitâp, 2002), 524-525; Afîfüddin Tilimsânî, *Şerhu Fusûsî'l-hikem*, thk. Ekber Râşidî Niyâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2015), 206-207; Abdürrezzak Kâşânî, *Şerhu Fusûsü'l-hikem* (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2003), 270-272; Kayserî, *Şerhu Fusûsü'l-hikem*, 2/915-918; Abdurrahman Câmî, *Şerhu Fusûsî'l-hikem*, thk. Asım Keyyâlî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 326-327; Sofyalı Bâlî Efendi, *Şerhu Fusûsî'l-hikem* (Dersaadet, 1309), 251; Abdulganî Nablusî, *Cevâhiru'l-nusûs fî halli kelimâtî'l-Fusûs*, thk. Asım Keyyâlî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008), 2/91-92; Ahmed Avni Konuk, *Fusûsü'l-Hikem: Tercüme ve Şerhi*, haz. Mustafa Tahralı vd., ed. Mustafa Tahralı (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 2/881-883.

⁶ Ramazan Muslu, "Halvetiyye'de 'Atvâr-ı Seb'a' Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî'nin Atvâr-ı Seb'a Risalesi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 18 (2007), 43-63; Muhiiddin Usta, *Tasavvuf Eğitiminde Etvâr-ı Seb'a Metodu* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015); Muharrem Çakmak, "Niyazî-i Mısırî'nin 'Etvâr-ı Seb'a' Adlı Risâlesi'nde Seyr ü Sülûk'un Evrelerinde Görülen Rüyâ/Vâkıât", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 11/5 (2016), 137-158; Mehmet Şirin Ayış, "Sünbül Sinan ve Atvâr-ı Seb'a Risalesi Bağlamında Nefis Mertebeleri", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/13 (2017), 119-138; İsa Çelik - Birol Yıldırım, "Halvetiyye Geleneğinde Etvâr-ı Seba/Nefsin Mertebeleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 86 (2018), 21-44.

⁷ İsmail Hakkı Nur, "Mesnevi'de Hayvan Karakterleri (Metaforları)", *AVKAE Dergisi* 3/1 (2013), 18-30; Amin Rahimi vd., "Animal Symbols of the Ego in the Mystical Works of Sanâi, Attâr and Rumi", *Literary Text Research* 18/62 (2015), 147-173; Esma Sayın, "Tasavvufî Kavramların Anlaşılmasında Hayvan Sembollerinin Önemi", *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/10 (2017), 227-290; Cüveyriye İltuş, "Sûfî Menâkıbnâmelerinde Yer Alan Bazı Hayvan Motiflerinin Tasavvufî Açından Değerlendirilmesi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021), 305-326; Meriç Harmanlı, "In The Context of Turkish Culture Animal Symbolism in Heterodox Dervishes (Türk Kültürü Bağlamında Heterodoks Dervişlerde Hayvan Sembolizmi)", *Folklor/Edebiyat* 28/110 (2022), 333-346.

memekte ya da hayvan sembolleri ses boyutunu dikkate almaksızın değerlendirilmektedir. Söz konusu çerçevede nefis mertebeleri ile ses türleri arasında sistemli bir temsil ilişkisini ele alan bir çalışma bulunmamaktadır.

Tespit edilebildiği kadarıyla bu ilişki ilk defa XVII. yüzyıl Osmanlı sûfîlerinden Karabâş-ı Velî tarafından dile getirilmiştir. Karabâş-ı Velî, İbn Arabî'nin *Fusûsu'l-hikem*⁸ adlı eserine yazdığı *Kâşifü'l-esrâr* adlı şerhinin İsâ Fassi'nda nefsi beş mertebe üzerinden ele almakta, nefis-i emmâreyi inek, nefis-i levvâmeyi deve, nefis-i mülhimeyi koç, nefis-i mutmainneyi koyun ve nefis-i râziyyeyi insan sesiyle ilişkilendirmektedir.⁹ Böylece nefis mertebeleriyle ses türleri arasındaki ilişki Karabâş-ı Velî tarafından ortaya konan özgün bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte müellif nefis mertebeleri ile ses türleri arasındaki ilişkinin hangi ilkelere dayandığı, nasıl kurulduğu ve ne anlam ifade ettiği hususlarında ayrıntılı bir açıklama yapmamıştır. Çalışma, söz konusu ilişkinin imkânını ve benzetmelerin arkasındaki tasavvufî anlamı ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle etvâr-ı seb'a literatüründe makam, seyr ve renk gibi sembolik anlatım tarzlarına ek olarak sesin de temsili bir açıklama imkânı sunabileceği tartışmaya açılmaktadır.

⁸ İbn Arabî İsâ Fassi'nda Sâmirî'nin buzağı heykeli hakkında şöyle demektedir: "Bil ki ruhların özelliklerinden birisi, temas ettikleri şeye hayat sirayet ettirmeleridir. (Bu bilgiye sahip olan) Sâmirî, Cebrâil'in (ruh) izinden bir avuç alıp yapmış olduğu buzağı heykeline attı ve buzağı böğürdü. Sâmirî onu buzağı heykeli değil de başka bir heykel yapsaydı o heykelin sesiyle ilişkilendirilirdi. (Örneğin) deve heykeli yapsaydı deve, koyun heykeli yapsaydı koyun veya insan heykeli yapsaydı insan sesi olurdu." İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, 138.

⁹ Karabâş-ı Velî, İbn Arabî'nin İsâ Fassi'nda yukarıdaki dipnotta verilen Sâmirî'nin buzağısı açıklamasını şu şekilde şerh etmektedir: "Cebrâil'den gelen hayat Hz. İsâ'ya geçtiğinde Hz. İsâ 'Rûhullah' olmuştur. Çünkü Cebrâil'in özelliği ayağının bastığı yere hayatın sirayet etmesidir. Bunu bilen Sâmirî onun bastığı yerden bir avuç toprak almış ve yapmış olduğu buzağı heykelinin üzerine atmış ve buzağıdan böğürme sesi çıkmıştır. Sığırın sesi böğürme, devenin sesi bağırma, koçun, koyunun sesi meleme ve insanın sesi ise konuşma ve seslenmedir. Söz konusu durum hayatın eşyalara onların suretlerine uygun biçimde yayılmasının bir sonucudur. Bu hâl 'lâhût', suret ise 'nâsût'tur. Şeyh (İbn Arabî) seyr u sülûkteki mertebeleri nefsin dönüşümüne göre düzenlemiştir. Nefis-i emmârenin sesi inek sesi gibidir ve onun böğürmesi vardır. Levvâmenin sesi deve sesi gibidir ve onun bağırması vardır. Mülhimenin sesi koç, mutmainnenin sesi koyun sesi gibidir ve onların melemesi vardır. Râziyyenin sesi ise insan gibidir ve onun sesi, konuşması ve kelâmı vardır." Karabâş-ı Velî, *Kitâbu şerh-i Fusûsü'l-hikem el-müsemmâ bi Kâşifi'l-esrâr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, No. 2225, ts.), 115b.

Bu noktadan hareketle çalışmanın ilk problemini, mücerret bir varlığa sahip nefsin¹⁰ maddî titreşimlere dayalı bir fenomen olan sesle¹¹ nasıl ilişki kurabildiği sorunu oluşturmaktadır. Problemin çözümünde, İbn Arabî'nin *Fusûs*'unun İsâ Fassi'nda işaret ettiği Sâmirî'nin buzağısı örneğinden hareket edilmiştir. Çünkü İbn Arabî'nin yorumuna göre Sâmirî'nin yaptığı buzağı suretinden ses çıkmasının sebebi onun, Cebrâil'in yani ruhun temas ettiği şeye canlılık kazandırıcı özelliğe sahip olduğunu bilmesidir. Dolayısıyla Sâmirî'nin buzağısından ortaya çıkan ses, ruhun hayat sırrının belirli bir surette tezahür etmesi olarak değerlendirilmektedir. İbn Arabî'nin suret başka bir biçimde yapılmış olsaydı o surete uygun bir sesin ortaya çıkacağını belirtmesi de ses ile suretin hakikati arasındaki uyuma işaret etmektedir. Sâmirî'nin buzağısı örneğinde belirleyici olan husus, buzağı suretinin kendisi değil ruhun temasına bağlı olarak hayatın bir surette zuhur etmesidir. Ses söz konusu surette ortaya çıkan hayatın bir emaresi olarak anlaşılmaktadır. Buzağı örneğinin verilmesi ise hayatın sirayet ettiği suretin yalnızca tezahürün adını belirlediğini göstermek içindir.¹² Sâmirî'nin buzağısı örneği, Karabâş-ı Velî'nin mücerret bir hakikate sahip nefis mertebeleri ile maddî ses arasında kurduğu ilişkinin temsil düzeyinde nasıl ifade edilebileceğini göstermesi sebebiyle onun açıklamasından hareketle tercih edilmiştir. Buna göre ruhun canlılık kazandırdığı bir suretin kendi hakikatini temsile elverişli bir sesle ilişkilendirilebilmesi nefis mertebelerinin de temsili bir anlatım çerçevesinde sesle ifade edilebileceğine dair bir imkân alanı sunduğu şeklinde değerlendirilmektedir.¹³

Nefis mertebeleri ile ses türleri arasındaki ilişki, fizikî bir nedensellik veya ontolojik zorunluluk iddiası olarak değerlendirilmemekte mânevî hâllerin idrake yaklaştırılması için başvuru olan temsili bir anlatım tarzı olarak ele alınmaktadır. İşârî yorum geleneğinde temsil ve remiz doğrudan olgusal karşılıklar kurmak için değil mücerret hakikatleri idrake yaklaştırmak amacıyla kullanılan bir anlatım biçimidir. Bu anlatımda suret ile hakikat arasındaki ilişki zorunlu eşleşmelere değil anlam imkânlarına dayanmaktadır.¹⁴ Dolayısıyla çalışma Karabâş-ı Velî'nin nefis mertebeleri

¹⁰ Karabâş-ı Velî, *Mî'yârü't-Tarîka Tercümesi*, çev. Nûreddin Efendi (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, No. 383, ts.), 55a-55b.

¹¹ Lawrence E. Kinsler vd., *Fundamentals of Acoustics* (New York: John Wiley & Sons, 1982), 1.

¹² İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, 138.

¹³ Karabâş-ı Velî, *Kâşifü'l-esrâr*, 115b.

¹⁴ Abdullah Kartal, *Tasavvufun Oluşumu Şeriat-Hakikat İlişkisi* (Bursa: Emin Yayınları, 2015), 81.

ile ses türleri arasında kısa bir şekilde kurduğu ilişkiyi daha anlaşılır bir şekilde ele almaktadır. Teşbih unsurları arasında kurulan ilişkileri tek doğru karşılıklar şeklinde değil de yorum imkânı tanıyan temsili anlam zenginlikleri olarak değerlendirmektedir. Karabâş-ı Velî'nin şerhinde açıkça belirtilmeyen benzetme yönleri tasavvufi temsil yorumu dikkate alınarak okunmaktadır. Çalışmanın ikinci problemi ise soyut bir sesin somut bir suret olmadan nasıl anlaşılabilir hâle geldiğidir. Söz konusu yaklaşım etvâr-ı seb'a geleneğinde sembollerin bağlama göre farklı remizlerle ifade edilebildiği ve delâlet ettikleri niteliklere işaret ettikleri yönündeki tasavvufî anlayışla uyum göstermektedir.¹⁵

Belirtilen sorunlar, Karabâş-ı Velî'nin işaret ettiği ilişkiyi teorik bir çerçeveye oturtmak amacıyla metin analizi yöntemiyle aklî¹⁶ ve mücmel teşbih¹⁷ teorisi üzerinden çözümlenmiştir. Bu çerçevede iki aşamalı bir yöntem izlenmiştir. Öncelikle Karabâş-ı Velî'nin kurmuş olduğu temsili ilişki teşbih esasları dikkate alınarak metin içi değerlendirme çerçevesinde ele alınmıştır. Ardından hayvan davranışları ve ses üretimine ilişkin günümüzdeki bulgular nefis mertebeleri ile ses türleri arasındaki ilişkinin doğruluğunu kanıtlamak için değil tasavvufî metinlerde kurulan temsili ilişkinin daha açık bir şekilde anlaşılmasına katkı sunan unsurlar olarak kullanılmıştır.

Aklî teşbih¹⁸ ile mücerred bir mahiyete sahip nefis mertebelerinin bir suret ile sembolize edildiği ve ele alınan suretin ilişkilendirildiği figürün tespiti sağlanacaktır. Mücmel teşbih¹⁹ ile aklî teşbihte ilişkilendirilen figürün, Kuşeyrî, Bursevî gibi sûfîlerin işârî tefsirlerindeki Hz. Musa'nın kavminin inek, Hz. Salih'in kavminin deve ve Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'e bedel olarak koç kesmesiyle ilgili ayetlerin tefsirlerinden ve etvâr-ı seb'a literatüründeki nefis mertebeleri hakkındaki yorumlardan hareketle temel nitelikleri belirlenecektir. Nefis mertebeleri ve ses türleri arasındaki figürlerin sosyal ve duygusal davranışlarıyla ilgili çalışmalardan hareketle ilgili hayvan figürlerinin sosyal, duygusal davranışları ile ses özellikleri teşbih zeminine aktarılacaktır. Buradaki karşılaştırmalarda zorunlu bir örtüşmenin bulunduğu iddia edilmemektedir. Benzetme açısından müm-

¹⁵ Sofyalı Bâlî Efendi, "Etvâr-ı Seb'a", 253.

¹⁶ Aklî teşbih benzetilen konumundaki soyut bir şeyin kendine benzetilen konumundaki somut bir şey üzerinden benzetilmesidir. Seyyit Ahmet Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâgat* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 2013), 228.

¹⁷ Mücmel teşbih benzetilen ile kendisine benzetilen arasındaki benzetme yönünün açıkça belirtilmediği teşbihtir. Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâgat*, 239.

¹⁸ Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâgat*, 228.

¹⁹ Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâgat*, 239.

kün olan yönler benzetme yönünü tespit etmek için ihtimal çerçevesinde kullanılacaktır. Hayvanların nitelikleri ile nefis mertebelerinin nitelikleri arasında benzerlik gösteren yönler karşılaştırılacak ve elde edilen teşbih yönleri her bir başlığın sonunda tablolarla gösterilecektir. Tablolar nefis mertebelerinde bulunan olumlu, olumsuz ve ara hâlindeki nitelikler ile ilgili niteliklerin temsilde kullanılan hayvanların benzer yönlerini yeşil, kırmızı ve gri renklerle göstererek okuma kolaylığı sağlamaktadır. Burada kullanılan renkler nitelikler arasındaki farkları göstermeye yönelik görsel bir ayırımdır.

Tasavvufî düşüncedeki soyut hâllerin aktarımındaki güçlüğü bir çözüm önerisi getiren işitsel temsille, seyr u sülûk sürecine ilişkin içsel çatışma, arınma ve teslimiyet gibi tecrübeler modern okur için yalnızca kavramsal değil aynı zamanda sesin duyulur temsili aracılığıyla da anlaşılabilir hâle gelebilecektir. Bu yönüyle çalışma nefis mertebeleri literatüründe büyük ölçüde gizli kalmış bir sembol olarak sesi ele almakta ve alana katkı sunmaktadır.

1. Nefs-i Emmâre ve İnek Sesi

Ruhun bedende kıldığı canlılığın tezahürü olan nefsin üç ciheti bulunmaktadır. Nefsin bir yönü âlem-i tabîate bakar ve bedenini idaresini sağlar. İkinci yönü âlem-i ervâha yönelmiş olup ruhun yardımıyla ilâhî ilhamları ve birçok kemâli kabul eder. Üçüncü yönü ise sırr-ı vücûda bakar. Sırr-ı vücûd vesilesiyle bedeninin varlık ve bekâsı temin edilir.²⁰

Nefs-i emmâre, ruhun bedenle kurduğu canlılık ilişkisinin en alt düzeydeki tezahürüdür.²¹ Söz konusu mertebe, nefsin âlem-i tabîate bakan yönünü temsil etmektedir ve sadr²² olarak isimlendirilen düzeyde nefsin kendine özgü nitelik ve hükümleriyle ortaya çıkar.²³ Nefs-i emmâre sürekli kötülüğü emreden²⁴ ve arzu ile şehvetin hâkim olduğu bir mertebedir. Onun temel karakteri, maddesinin gıdaya, meylinin ise yeme, içme ve şehvete yönelmiş olmasından kaynaklanır.²⁵ Dolayısıyla nefis-i emmâre

²⁰ Karabâş-ı Velî, *Mi'yârü't-Tarîka Tercümesi*, 54a-54b.

²¹ Robert Frager, *Heart, Self, & Soul: The Sufi Psychology of Growth, Balance, and Harmony* (Wheaton, Illinois: Quest Books, 1999), 52.

²² Karabâş-ı Velî, *Mi'yârü't-Tarîka Tercümesi*, 54b.

²³ Ömer Dursun, *Karabâş-ı Velî'de Varlık ve Bilgi* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025), 348.

²⁴ Frager, *Heart, Self, Soul*, 52.

²⁵ Seyyid Mustafa Râsim Efendi, *İstîlâhât-ı İnsân-ı Kâmil: Tasavvuf Sözlüğü*, haz. İhsan Kara (İstanbul: İnsan Yayınları, 2008), 1128-1129.

insanın batinında bulunmakla birlikte zahirde dünyevî ve bedenî arzularla sıkı bir ilişki içindedir.

Nefs-i emmârenin dünyevî ve bedenî arzulara bağlı, haz ve tüketime dayalı yapısı, onun henüz lâhût âlemine yönelmediğini, hâlen tabîat âlemine bağlı olduğunu göstermektedir. Bu düzeyde ortaya çıkan canlılık, hayvânî bir canlılıktır. Davranışlar haz merkezli şehvî dürtüler tarafından yönlendirilir.²⁶ Başlangıçta aşırı yeme ve içme öne çıkar. Ardından şehvet dürtüsü, kadın arzusu; mal, makam tutkusu ise haset, kin, öfke kibir, övünme riya gibi duyguları tetikleyerek kişiyi düşkünlük hâline sürüklemektedir.²⁷ Böylece nefis-i emmâre yalnızca kötülüğü emretmekle kalmamakta kötülükte haz da aramaktadır.²⁸ Hayvânî hazlar şeklinde canlılık gösteren nefis-i emmârenin sesi, hakikatini işârî anlamda açıklamaya elverişli bir sembol olarak inek sesiyle anılmaktadır.²⁹

İnek, İslâm dininde kurban edilmesi mübah görülen büyükbaş hayvanlardan biridir. Günün büyük bir bölümünü yeme, içme, sindirme ve uyuma ile geçirmesi,³⁰ onun nefis ile ilişkilendirilmesinin³¹ temelini oluşturmaktadır. İnek bu yönüyle hayvânî nefsi temsil etmektedir.³² Hayvânî nefis, kalpte ortaya çıkan hayat, his ve iradî hareketleri taşıyan nefis-i nâtikanın bileşeni olan,³³ yemek, içmek ve şehvet gibi dünyevî arzu hareketinin kaynağını oluşturan³⁴ ve bahsi geçen hareketleri hayvânî nitelikler olarak isimlendirilen³⁵ latif bir buhardır.³⁶

İneğin hayvânî nefis ile ilişkilendirilmesi aklî teşbihin zeminini oluşturmaktadır. Çünkü mücerret mahiyete sahip şeylerin bilinmesi belirli suret ve sembollere dönüştürülmesiyle gerçekleşmektedir.³⁷ Buna göre

db | 639

²⁶ Abdürrezzak Kâşânî, *Tefsîru'l-Kâşânî: el-müsemma Te'vîlâtî'l-Kur'ân* (Kahire: el-Matba'atu'l-Yemeniyye, 1899), 1/20; Usta, *Tasavvuf Eğitiminde Etvâr-ı Seb'a Metodu*, 111-112; Frager, *Heart, Self, Soul*, 101, 104.

²⁷ Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, 3/1757-1758.

²⁸ Frager, *Heart, Self, Soul*, 52-53.

²⁹ Karabâş-ı Velî, *Kâşîfü'l-esrâr*, 115b.

³⁰ Karen A. Beauchemin, "Invited Review: Current Perspectives on Eating and Rumination Activity in Dairy Cows", *Journal of Dairy Science* 101/6 (2018), 4762.

³¹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 2/275-276.

³² Kâşânî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/20; İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, haz. Halil Eser (İstanbul: Eser Neşriyat, 1970), 1/161.

³³ Karabâş-ı Velî, *Mi'yâru't-Tarîka Tercümesi*, 55b.

³⁴ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, nşr. Ahmed Şemseddin (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 1/478.

³⁵ İbrahim Gülşenî, "Etvâr-ı Kalb", 218.

³⁶ Karabâş-ı Velî, *Mi'yâru't-Tarîka Tercümesi*, 55b.

³⁷ M. Mustafa Çakmaklıoğlu, *İbn Arabî'de Ma'rîfetin İfadesi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 172.

hayvânî nefsin, nefs-i nâtikanın bileşeni ve latif bir buhar olması onun mücerred bir varlığa sahip olduğunu göstermektedir.³⁸ Mücerred bir varlık olan hayvânî nefsin anlaşılması onun bir suret ve sembolle temsil edilmesiyle mümkündür. Bu suret ve sembol de gününün çoğunu yeme, içme, sindirilme ve uyku ile geçiren inek figürüdür. Dolayısıyla aklî teşbih cihetinden³⁹ hayvânî nefis olarak kabul edilen ve latif bir varlığa sahip olan nefs-i emmâre benzetilen, kesif bir varlığa sahip olan inek ise kendisine benzetilen olup, nefs-i emmârenin sesi, ineğin sesine benzetilmektedir.⁴⁰ Hayvânî nefis olarak kabul edilen nefs-i emmârenin sesinin inek sesi ile belirli bir suret ve sembole dönüştürülmesi mücmel teşbih yönünü oluşturmaktadır. Bu çerçevede nefs-i emmârenin sesi ile inek sesi arasında nasıl bir benzetme yönü bulunmaktadır?

Araştırmalar ineklerin yüksek (HF) ve düşük frekanslı (LF) sesler çıkardığını göstermektedir. Yüksek frekanslı sesler genellikle olumsuz duygularla, düşük frekanslı olanlar ise daha düşük sıkıntılar ve olumlu duygularla ilişkilidir.⁴¹ Örneğin doyum sonrası geviş getirme ve yatma gibi rahat hâllerde düşük frekanslı sesler, açlık, stres, korku ve cinsel dürtü gibi durumlarda ise yüksek frekanslı sesler üretilir.⁴²

640 | db

İneklerin rahat ortamlarda çıkardıkları düşük frekanslı sesler ile gergin durumlarda ürettikleri yüksek frekanslı sesler nefs-i emmârenin çokça yeme içme eylemlerini ve bu arzuya ulaşamama hâlinde ortaya çıkan öfke, kini haset gibi tepkilerini temsili olarak açıklamada kullanılabilecek bir benzetme zemini sunmaktadır. Buna göre ineklerin düşük frekanslı sesleri rahat bir ortamda gerçekleşmektedir. Düşük frekanslı seslerin gerçekleştiği rahat ortam, nefs-i emmârenin yeme içmeye bağımlı bir hâlde dünyevî hazlara daldığı ve ruhânî âleme karşı bir isteğin olmadığı benmerkezci canlılık hâliyle temsil açısından bir yakınlık taşımaktadır. Buna karşılık ineklerin rahat olmayan ortamlarda çıkardıkları yüksek frekanslı sesler işârî yorum açısından nefs-i emmârenin doyumsuz dünyevî arzu ve isteklerini sürekli bir şekilde elde etme çabası içinde kin, haset ve

³⁸ Karabâş-ı Velî, *Mi'yâru't-Tarîka Tercümesi*, 55b.

³⁹ Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâgat*, 228.

⁴⁰ Karabâş-ı Velî, *Kâşîfü'l-esrâr*, 115b.

⁴¹ Dinu Gavojdian vd., "BovineTalk: machine learning for vocalization analysis of dairy cattle under the negative affective state of isolation", *Frontiers in Veterinary Science* 11 (2024), 1-2.

⁴² G.H Meen vd., "Sound analysis in dairy cattle vocalisation as a potential welfare monitor", *Computers and Electronics in Agriculture*, (2015), 111, 113; Mayuri Kate - Suresh Neethirajan, "Giving Cows a Digital Voice – AI-Enabled Bioacoustics and Smart Sensing in Precision Livestock Management", *Annals of Animal Science*, (2025), 5-6.

öfke gibi duyguların hâkim olduğu saldırgan bir canlılık hâliyle ilişkilendirilmeye elverişli bir görünüm sunmaktadır.

Nefs-i emmârenin içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmesi için riyazet ve mücahede yöntemiyle dünyevî ve şehevî arzularının dizginlenmesi gerekmektedir. Bu onun hayatı kabul edilen heva ve hevesin disiplini altına alınmasıyla⁴³ ve de havâss-ı hamseden elde ettiği bilgilerin tashih edilmesiyle gerçekleşmektedir.⁴⁴ Nefs-i emmârenin riyazet ve mücahede yöntemiyle tezkiyesi ineğin kurban edilmesiyle sembolize edilmektedir. Kurban, sahibini Hakk'a yaklaştırdığı gibi tezkiye edilen nefis-i emmâre de Hakk'a yakınlık yolculuğunun ve kalbin, ilâhî marifet ve dâimî müşahade nurları ile dirilmesinin ilk basamağını oluşturmaktadır.⁴⁵

Nefs-i emmârenin sesinin inek sesiyle ilişkilendirilmesi tasavvufi temsil yorumu içinde anlamlandırılabilir. Söz konusu ilişki ontolojik düzlemle psikolojik tezahürler arasında kurulan aklî bir teşbihe dayanmaktadır. Hayvânî ruhun canlılık olarak tezahür ettiği aşırı yeme, içme, uyku ve şehvet temelli yaşam tarzı işârî yorum bağlamında nefis-i emmâre ile kurulan ses ilişkisindeki teşbih yönünün belirlenmesi açısından benzerlikler ifade etmektedir. Bu bağlamda ses işitsel bir unsur olmanın yanı sıra nefsin varlık mertebesindeki yönelimlerini ifade etmeye elverişli bir sembolik dil işlevi üstlenmektedir. Sesin sembolik dil görevini üstlenmesi aynı şekilde diğer dört başlıkta da nefste hâkim olan bilinç hâlini gösteren işârî bir gösterge olarak okumaya uygundur.

⁴³ Kâşânî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/78.

⁴⁴ Kâşânî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/83.

⁴⁵ Abdülkerim Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât: İlahî Kelâm'ın Sırları*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Fikriyat, 2020), 1-2/77; İbn Acîbe Hasenî, *Bahrü'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd: Kur'an'ın Tefsiri ve Tasavvufî İşaretleri*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011), 1/350; Kâdî Beydâvî, *Muhtasar Beydâvî Tefsîri Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Tevîl*, çev. Şadi Eren (İstanbul: Selsebil Yayınları, 2011), 1/154-155; Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi, *Ebussuûd Tefsiri*, çev. Ali Akın (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2006), 1/274; Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/161-163.

Tablo 1: Nefs-i Emmâre ile İnek Sesi Arasındaki Temsili Benzetme İlişkisi

Ahlakî Tema / Özellik	Nefs-i Emmârede Tezahür	İnekte Tezahür	Teşbihisel (Sembolik) Yorum
Haz merkezlilik	Yeme, içme maddesini oluşturmaktadır.	Gününü yeme, içme, sindirme ve uyumakla geçirir.	Nefs-i emmârenin yeme içme alışkanlığı inek ile sembolize edilir.
Saldırganlık, hırs ve öfke	Açlık, şehvet, öfke, haset, kin gibi duygularla hareket eder.	Açlık ve doyum durumlarında farklı sesler çıkarır.	Nefsin duygusal dalgalanmaları ineğin davranış biçiminde sembolleşir.
Alışkanlık	Haz içinde yaşar. Hazdan ayrıldığında öfke, kin, hasetle hareket eder.	Yüksek frekanslı ses stres veya arzuyu, düşük frekanslı ses rahatlık ve doyumunu ifade eder.	Nefs-i emmârenin haz içindeki durumu düşük sesle kin, öfke ve haset hali yüksek sesle sembolize edilir.
Bencillik ve doyumsuzluk	Şehvî dürtüler ve bedensel arzularla yönelir.	Yeme ve içme eylemi sürekli tekrarlayan bir ihtiyaçtır.	Her ikisinde de haz alma ve doyma arzusu baskındır.
Bedene bağımlılık	Ruhânî yönü zayıf, dünyevî yönü güçlüdür.	Bedensel arzuların ve rahatlığın sembolüdür.	İnek, nefs-i emmârenin dünyevî yönünü temsil eder.
Arınma potansiyeli	Riyazet ve mücahedeyle arınması gerekir.	Kurban edilme eylemi bu arınmayı temsil eder.	Kurban sembolü, nefsin tezkiyesine işaret eder.

2. Nefs-i Levvâme ve Deve Sesi

Nefs-i levvâme, ruhun bedenle kurduğu canlılık ilişkisinin ikinci mertebesinde ortaya çıkan bir tezahürdür.⁴⁶ Nefs-i levvâme, nefsin âlem-i ervâha bakan yüzündeki sıfat ve hükümlerin ismi olan fuâd ile ruhun ölçülü biçimde uyuşması sonucu mânevî bir keyfiyet olarak ortaya çıkan, âlem-i tabîata bakan yüzünün ikinci kısmını oluşturan, sadr ile fuâd yani ruh arasında yer alan kalp mertebesindeki nefstir.⁴⁷ Buna göre nefs-i levvâme günah işledikten sonra yaptığı hatanın farkına vararak nedamet duyar, Allah'a tövbe eder, ancak bir süre sonra tekrar günaha yönelir ve bu döngü içinde kendini kınar.⁴⁸

Nefs-i levvâmenin hem günaha yönelme hem de tövbeye dayalı pişmanlık hâli ruhun hem tabîat âlemine hem de lâhût âlemine yönelişini

⁴⁶ Frager, *Heart, Self, Soul*, 66.

⁴⁷ Dursun, *Karabâş-ı Velî'de Varlık ve Bilgi*, 351-352.

⁴⁸ Frager, *Heart, Self, Soul*, 66.

göstermektedir. Söz konusu mertebede ortaya çıkan canlılık hem hayvânî hem de aklî idrak etme kuvvetine dayanır.⁴⁹ Onun hareketinin, hayvânî ve ruhânî yani insânî ruhun etkisiyle yönlendirildiğini gösterir.⁵⁰ Bu süreç düşkünlük hâlini ifade eden günahlarla başlar, pişmanlık hâliyle sona erer ve yeniden düşkünlük hâline dönülür. Nefs-i levvâme kötülüğü emretse de onda hazzı aramayarak kötülüğü bilinç düzeyine taşır.⁵¹ Pişmanlık şeklinde canlılık gösteren nefis-i levvâmenin sesi, hakikatini işârî manada açıklamaya elverişli bir remiz olarak deve sesiyle sembolize edilmektedir.⁵²

Deve, inek gibi kurban edilen hayvanlar arasında yer almaktadır.⁵³ Büyük cüssesine rağmen çoğunlukla sahibine kolayca itaat eder, uzun süre açlığa ve susuzluğa dayanır, diken ve yaprak gibi basit besinlerle kanaatkarlık sergiler, güzel nağmeli seslerle neşelenir ve bazen de inatçılık eder.⁵⁴ Bahsi geçen özellikleri onun bedenle ilişkilendirilmesinin⁵⁵ temelini oluşturmaktadır. Aynı zamanda deve ruhânî ve hayvânî kuvvetler arasında bir ara alanı temsil eden sembolik bir varlık olarak anlaşılmaktadır. Çünkü hayvânî kuvvetler yeme, içme ve şehvet gibi dünyevi arzuların,⁵⁶ ruhânî kuvvetler ise şefkat, iman gibi uhrevî eğilimlerin kaynağıdır.⁵⁷

db | 643

Devenin ruhânî ve hayvânî kuvvetler arasında ara bir alanı temsil eden bedenle ilişkilendirilmesi aklî teşbihin zeminini oluşturmaktadır. Çünkü deve de inek gibi⁵⁸ hayvânî nefsi sembolize etmektedir. Hayvânî nefsin zuhuru ise insânî ruhtan olmaktadır.⁵⁹ Soyut bir mahiyete sahip iki unsurun anlaşılması belirli bir suret ve sembolle temsil edilmeleriyle

⁴⁹ Seyyid Mustafa Râsim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü*, 1130.

⁵⁰ Usta, *Tasavvuf Eğitiminde Etvâr-ı Seb'a Metodu*, 120-121.

⁵¹ Frager, *Heart, Self, Soul*, 66.

⁵² Karabâş-ı Velî, *Kâşifü'l-esrâr*, 115b.

⁵³ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 2/133.

⁵⁴ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, haz. Halil Eser (İstanbul: Eser Neşriyat, 1970), 6/29, 35, 71; a.mlf., *Rûhu'l-Beyân*, haz. Halil Eser (İstanbul: Eser Neşriyat, 1970), 10/417; Kuşeyrî, *İlahî Kelâm'ın Sırları*, 1-2/515; a.mlf., *Letâifü'l-İşârât: İlahî Kelâm'ın Sırları*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Fikriyat, 2020), 3-4/1308; a.mlf., *Letâifü'l-İşârât: İlahî Kelâm'ın Sırları*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Fikriyat, 2020), 5-6/2368; İbn Acîbe Hasenî, *Bahrü'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd: Kur'an'ın Tefsiri ve Tasavvufî İşaretleri*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014), 10/697-698.

⁵⁵ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 2/275.

⁵⁶ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 1/478.

⁵⁷ Frager, *Heart, Self, Soul*, 108.

⁵⁸ Kâşânî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/20; Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/161.

⁵⁹ Karabâş-ı Velî, *Kâşifü'l-esrâr*, 93a.

mümkündür. Bu sembol hem kolayca itaat eden hem de inat edebilen deve figürüdür. Dolayısıyla aklî teşbih cihetinden hem hayvânî hem de ruhânî nefis olarak kabul edilen ve latif bir varlığa sahip olan nefis-i levvâme benzetilen, kesif bir varlığa sahip olan deve kendisine benzetilen olup, nefis-i levvâmenin sesi, devenin sesiyle temsil edilmektedir. Hayvânî nefis ile insânî ruhun etkili olduğu nefis-i levvâmenin sesinin deve sesi ile belirli bir suret ve sembole dönüştürülmesi mücmel teşbih yönünü oluşturmaktadır. Buna göre nefis-i levvâme ile deve sesi arasında nasıl bir benzetme yönü bulunmaktadır?

Günümüzde yapılan araştırmalar develerin çıkardıkları ısığa benzer seslerin “maksimum ve minimumlarla hafif dalga benzeri modülasyona” sahip olduğunu vurgulamaktadır.⁶⁰ Bu modülasyon deve sesinin inişli ve çıkışlı bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır.⁶¹ Ayrıca ısı stresine maruz kaldıklarında vücut ısılarında dalgalanmalar gözlenmekte, dalgalanmalar dehidrasyona bağlı olarak artmakta ve gıda tüketimi azalmaktadır. Develerin ses sıklığındaki artışın söz konusu durumlarda bir sıkıntı veya hayal kırıklığı belirtisi olarak değerlendirilebileceği belirtilmektedir.⁶²

644 | db

Devenin dalgalı ses yapısı nefis-i levvâmenin günah ve tövbe arasında gidip gelen hâlini temsili düzlemde açıklamaya elverişli bir görünüm sunmaktadır. Buna göre develerin seslerindeki ve ısı stresine bağlı vücut ısılarındaki dalgalanmalar ile nefis-i levvâmenin günah işlemesi ve artından tövbe ederek tekrardan günah işlemeye dönmesi, deve sesi ile nefis-i levvâme arasındaki benzetme yönüne işaret edebilir. Develerin itaatkâr hâli, nefis-i levvâmenin günah işledikten sonra pişman olup tövbe ettiği ve ruhânî âleme yönelik bir isteğin uyandığı kendini kınama merkezli canlılık hâlini temsil etmesi açısından bir yakınlık taşımaktadır. İnatçı hâli ise nefis-i levvâmenin tövbe ettikten sonra tekrardan günaha düştüğü, ruhânî âleme karşı olan isteğin kırıldığı benmerkezci canlılık hâlinin işâri bir temsili olarak yorumlanmaya elverişlidir. Dolayısıyla deve sesindeki dalgalanmalar, nefis-i levvâmenin hayvânî ve ruhânî güçlerden hangisinin galip geldiğine bağlı olarak günah ve tövbe arasındaki vicdani sarsıntılara ve içsel gelgitlerine işaret eden bir benzetme zemini oluşturmaktadır.

⁶⁰ Ilya A. Volodin vd., “Camel Whistling Vocalisations: Male and Female Call Structure and Context in Camelus bactrianus and Camelus dromedarius”, *Bioacoustics: The International Journal of Animal Sound and its Recording* 31/2 (2022), 140.

⁶¹ A. Volodin vd., “Camel Whistling Vocalisations”, 134.

⁶² Martina Zappaterra vd., “The Effect of Shade on the Behaviour of Dromedary Camels in a Livestock Market in Qatar”, *Animals* 11/9 (2021), 9, 11.

Nefs-i levvâmenin gelgitli yapısından kurtulup tamamen ruhânî âleme yönelmesi için deve ile sembolleştirilen nefsin aklî ve naklî istidlâller yoluyla tabîat âlemine yönelmesi engellenmeli Hakk’a yönelmesi sağlanmalıdır.⁶³ Behîmî, hayvânî sıfatların kalbî, ruhânî ve rabbânî sıfatlara tebdil edilmesini⁶⁴ ifade eden süreç, cüsseli bir varlık olan devenin Kâbe’ye yönelinerek kurban edilmesiyle sembolize edilmektedir.⁶⁵ Bu sembolde deve nefsi, Kâbe ise kalbi temsil etmektedir. Devenin kurban edilerek zahîrî cihetten ölümü kalbin bâtînî cihetten dirilişine⁶⁶ yani nefs-i levvâmenin Hakk’a yakınlaşma sürecinin üçüncü derecesi olan nefs-i mülhimeye olan yolculuğun ikinci basamağını oluşturmaktadır.

Tablo 2: Nefs-i Levvâme ile Deve Sesi Arasındaki Temsili Benzetme İlişkisi

Ahlakî Tema / Özellik	Nefs-i Levvâmede Tezahür	Devede Tezahür	Teşbihisel (Sembolik) Yorum
İtaat ve boyun eğme	Günah sonrası tövbe ederek Allah’a yönelir ve hatasını kabul eder.	Sahibine kolayca itaat eder ve yönlendirmelere uyar.	Tövbe devenin sahibine itaat etmesiyle temsil edilir.
İnat ve direnç	Tövbe ettikten sonra yeniden günaha yönelir.	Zaman zaman inat eder ve yönlendirmelere karşı çıkar.	Nefsin iç direnci deve de görülen fiziksel inatla sembolleşir.
Pişmanlık ve öz eleştiri (Levm)	Günah sonrası kendi nefsinin kınar ve vicdanî sarsıntı yaşar.	Isı stresi veya sıkıntı anlarında dalgali ve hüzünlü sesler çıkarır.	Nefsin levm halindeki vicdanî dalgalanmasını devenin dalgali sesi temsil eder.
Sabır ve dayanıklılık	Ruh ile beden arasındaki gerilimi sabırla taşır ve sürekli mücadele eder.	Açlık, susuzluk ve zorlu doğa koşullarına dayanıklıdır.	Nefs-i levvâme sürekli bir sabır gerektirir. Deve de bunun maddî timsalidir.
Kanaatkârlık	Günah ve tövbe döngüsüne rağmen Hakk’a yönelme isteğini sürdürür.	Basit besinlerle yetinir ve kanaatkârdır.	Ruhî arınmanın temeli Hakk’a kararlılıkla yönelmektir. Deve bu ahlâkî halin sembolüdür.
Teslimiyet ve direniş arasındaki denge	Nefs bazen Hakk’a teslim olur. Bazen hevâya esir düşer.	Deve bazen uysal bazen inatçıdır.	Bu ikili hâl insanın içsel mücadelesinin ahlâkî sembolüdür.
Arınma potansiyeli	Sürekli kınama hâli, arınma ve yükselişin ilk adımdır.	Kurban edilerek kutsal bir amaca hizmet eder.	Devenin kurban edilmesi, nefs-i levvâmenin nefs-i mülhimeye yükselişini sembolize eder.

⁶³ Karabâş-ı Velî, *Kâşifü'l-esrâr*, 90b.

⁶⁴ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 6/29.

⁶⁵ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 10/417.

⁶⁶ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 6/35.

3. Nefs-i Mülhime ve Koç Sesi

Nefs-i mülhime, ruhun lâhûtî âlemle kurduğu canlılık ilişkisinin üçüncü mertebesinde ortaya çıkan bir tezahürdür.⁶⁷ Nefs-i mülhime, nefsin âlem-i ervâha bakan yönündeki sıfat ve hükümlerin adı olan yani "izâfî ruh"⁶⁸ olarak da dile getirilen fuâd mertebesindeki nefstir. Buna göre nefs-i mülhime, izâfî ruhun yani fuâdın ilâhî ilhamlarla canlılık kazandığı mertebedir. Ondaki canlılık ilâhî bilincin fuâd mertebesinde görüldüğü suret ve sembollerin kalbe doğru nurânî bir etkiyle nüfuz edip orada tabir edilmesiyle oluşan şuurlu bir akıştır.⁶⁹ Bu akış sayesinde kişi ibadet ve itaati vecd derecesinde tat alarak yerine getirmektedir. Her ne kadar nefis, ilgili mertebede şuurlu bir akışa sahip olsa da benliğin etkisinden bütünüyle kurtulamamıştır. Tecrübe ettiği ilhamların kaynağını kendisi olarak görme tehlikesi bulunmaktadır.⁷⁰

Nefs-i mülhimenin ilhamlar vesilesiyle ibadetlerden vecd derecesinde zevk alması onun âlem-i ervâha yöneldiğini göstermektedir.⁷¹ Söz konusu mertebede ortaya çıkan canlılık fiillerin fenasından sır makamına yönelen nefsin⁷² ruhun sahip olduğu melekî kuvvetleri kazanmasına dayanmaktadır.⁷³ Ancak ruhun hareketi ilâhî ilhamlarla yönlendirilse de benlik hâlâ bilinç düzeyinin merkezinde yer alma eğilimindedir. Dikkat edilmezse alt mertebelerden gelen etkiler, ilhamla oluşan bilinç hâlini kolayca yanıltabilir.⁷⁴ Bu süreç ilâhî isim ve sıfatların bilgisinin idrakiyle başlamakta, fiillerin fenâsı gerçekleşmekte tahammül, istikamet ve sabırla neticelenmektedir.⁷⁵ Nefs-i mülhime yapılan kötülöklere ve hatalara bir daha asla dönülmemek üzere ahitleşilen bilinç düzeyine ulaşır.⁷⁶ İlâhî ilhamla canlılık kazanan nefis-i mülhimenin sesi, hakikatini işârî manada açıklamaya elverişli bir remiz olarak koç sesiyle sembolize edilmektedir.⁷⁷

Koç inek ve deve gibi kurban edilen hayvanların küçükbaş türü içinde yer almaktadır. İnek ve deve gibi hayvanlar maddî değer bakımından

⁶⁷ Frager, *Heart, Self, Soul*, 70.

⁶⁸ Karabâş-ı Velî, *Mi'yâru't-Tarîka Tercümesi*, 54b.

⁶⁹ Dursun, *Karabâş-ı Velî'de Varlık ve Bilgi*, 357.

⁷⁰ Frager, *Heart, Self, Soul*, 70, 73-75.

⁷¹ Karabâş-ı Velî, *Mi'yâru't-Tarîka Tercümesi*, 54b.

⁷² Dursun, *Karabâş-ı Velî'de Varlık ve Bilgi*, 356.

⁷³ Usta, *Tasavvuf Eğitiminde Etvâr-ı Seb'a Metodu*, 133.

⁷⁴ Frager, *Heart, Self, Soul*, 75.

⁷⁵ Dursun, *Karabâş-ı Velî'de Varlık ve Bilgi*, 356.

⁷⁶ Frager, *Heart, Self, Soul*, 70-71.

⁷⁷ Karabâş-ı Velî, *Kâşîfü'l-esrâr*, 115b.

koçtan daha kıymetli olsalar da koç kurban edilmesi bakımından onlardan daha kıymetli görülmüştür. Çünkü koç boyun eğme ve itaat etme yönüyle diğer hayvanlardan daha üstündür. Onun yüceliği bedensel büyüklükten değil manevî değerden kaynaklanmaktadır.⁷⁸ Belirtilen özellikler koçun ruhla ilişkilendirilmesinin⁷⁹ temelini oluşturmaktadır. Koç ruhânî kuvvetlerin hâkim olduğu mertebeyi temsil etmektedir. Ruhânî kuvvetler ise boyun eğme ve itaat etme gibi yücelikle nitelenen uhrevî ahlâkın kaynağını oluşturmaktadır.⁸⁰

Koçun ruhânî kuvvetleri temsil etmeyle ilişkilendirilmesi⁸¹ aklî teşbihin zeminini oluşturmaktadır. Koç boyun eğme ve itaat etme fiillerinin baskın olduğu ahlâkî karakteri ifade etmektedir.⁸² Boyun eğdirme ve itaat ettirme ruhun, buna itaat etme nefsin fiilleridir.⁸³ Soyut bir mahiyette sahip ruhânî ve nefsânî kuvvetlerin anlaşılması ancak belirli bir suret ve sembolle temsil edilmeleriyle mümkündür. Bu sembol boyun eğen ve itaat eden koç figürüdür. Dolayısıyla aklî teşbih cihetinden latif bir varlık mertebesine sahip olan nefs-i mülhime benzetilen, kesif bir varlığa sahip olan koç kendine benzetilen olup, nefs-i mülhimenin sesi koç sesiyle temsil edilmektedir. Ruhânî kuvvetlerin etkili olduğu nefs-i mülhimenin sesinin koç sesi ile belirli bir suret ve sembole dönüştürülmesi mücmel teşbih yönünü oluşturmaktadır. Buna göre nefs-i mülhime ile koç sesi arasında nasıl bir benzetme yönü kurulabilir?

db | 647

Koçlar tabiatları gereği sürü düzeni içinde yaşadıkları ve sürüyle paralel davranışlar sergileyen sosyal özelliklere sahip hayvanlardır. Sosyal ortamlarını oluşturan sürü içindeyken çıkardıkları sesler genellikle düşük frekanstadır. Ancak sürüden izole edildiklerinde stres seviyeleri yükselir ve yüksek perdeli sesler çıkarmaya başlarlar. Sürülerine bir an önce dönebilmek için motive bir şekilde hareketlik gösterirler.⁸⁴ Koçların sürü

⁷⁸ Ahmed Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem: Tercüme ve Şerhi*, haz. Mustafa Tahralı vd., ed. Mustafa Tahralı (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 1/445, 447, 547.

⁷⁹ İbn Arabî koyunların ruhlarla münasip olduğunu söylemektedir. Bk. İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 2/275. Ancak bir sonraki başlıkta ele alınacağı üzere koyun sesi nefs-i mutmainnenin sesi olarak sembolize edilecektir. Burada fuâd mertebesindeki nefs-i mülhimenin sesini sembolize eden koyun türünün erkeği olan koçun da ruhlarla münasip olduğu anlaşılmaktadır.

⁸⁰ Dursun, *Karabâş-ı Velî'de Varlık ve Bilgi*, 256-357.

⁸¹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 2/275.

⁸² Konuk, *Fusûsu'l-Hikem: Tercüme ve Şerhi*, 1/447, 457.

⁸³ Usta, *Tasavvuf Eğitiminde Etvâr-ı Seb'a Metodu*, 134.

⁸⁴ SEC Engeldal vd., "Effect of Different Levels of Social Isolation on the Acoustical Characteristics of Sheep Vocalization", *Jurnal Ilmu Ternak dan Veteriner* 18/3 (2013), 208-209, 214.

içindeyken ve sürüden ayrıldıklarında sergiledikleri tutumlar ile çıkardıkları sesler nefis-i mülhimenin ruhun fail, nefsin kâbil olduğu yapısını temsili düzlemde açıklamaya elverişli bir görünüm sunmaktadır. Buna göre koçların sürü içindeki uyumu ve minimal düzeyde çıkardıkları sesleri ve sürüye itaat etmeleri, sürüden ayrıldıklarında yeniden dönmek için sergiledikleri davranışlar ve çıkardıkları yüksek frekanslı sesler, nefis-i mülhimenin ruhun failliği neticesinde ilhama boyun eğerek itaat etmesi ve dikkat edilmediğinde nefisânî güçlerin elde edilen ilhamları yanıltabilmesi durumu ile temsili düzlemde ilişkilendirilebilir.

Nefs-i mülhimenin ruhânî güçlerin etkisiyle hayvânî kuvvetleri boyun eğdirme sürecinde sergilediği canlılık hâli, koçların sürü içindeki uyum sırasında çıkardıkları düşük frekanslı sesler ile temsil etmesi açısından bir yakınlık taşır. Her ne kadar ruhânî güçler hayvânî güçlere galip gelse de hayvânî kuvvetlerin ruhânî tesirle elde edilen ilhamları yanıltma ihtimali taşıyan ben merkezci canlılık hâli koçların sürüden izole edildiklerinde sergiledikleri hareketlilik sırasında çıkardıkları yüksek frekanslı sesler ile yorumlamaya elverişlidir. Dolayısıyla nefis-i mülhimenin ruhânî güçler aracılığıyla elde ettiği ilhamlar neticesinde yaşadığı vecd ve itaat hâli ile nefisânî kuvvetlerin bu hâli bozma ihtimali koçun huzurlu durumdayken çıkardığı sakin sesler ile stres altındayken çıkardığı yüksek frekanslı sesler üzerinden işârî bir benzetme zemini içinde değerlendirilebilir.

Nefs-i mülhimenin ruhun hâkimiyeti altına girmek için boyun eğip itaat etmesi ve benliğin yeniden etkinleşerek ilhamları yanıltmaması için tezkiye edilmesi süreci koçun kurban edilmesiyle sembolleştirilir. Bu kurban inek ve devenin kurban edilmesinden daha değerli kabul edilir. Çünkü koç itaat etmenin ve boyun eğmenin surete bürünmüş hâli olarak temsil edilmektedir.⁸⁵ İtaat ederek ve boyun eğerek Hakk'a yaklaşmak nefis-i mutmainne derecesine doğru yolculuğun üçüncü basamağını oluşturmaktadır.

⁸⁵ Konuk, *Fusûsu'l-Hikem: Tercüme ve Şerhi*, 1/445, 447.

Tablo 3: Nefs-i Mülhime ile Koç Sesi Arasındaki Temsili Benzetme İlişkisi

Ahlâkî Tema / Özellik	Nefs-i Mülhime'de Tezahür	Koçta Tezahür	Teşbihsel (Sembolik) Yorum
İtaat ve teslimiyet	İlâhî ilhâmlara yönelir. Ruhun rehberliğine boyun eğer. İbadetlerini vecd ve huzurla yerine getirir.	Sürü düzenine uyar. Sürü içindeyken sakin ve onlarla uyumlu sesler çıkarır.	İtaat ve teslimiyet ruhun nefse galebesidir. Koç sesi bu iç huzurun ses düzeyindeki temsilidir.
Sabır ve istikamet	İlhamların sınanması karşısında sabırla sebat eder. Hakk'a yönelme istikametini sürdürür.	Sürüyle birlikte düzenli ve dengeli hareket eder.	Sabır nefsin süreklilik bilincidir. Koçun dengeli hareketi bu istikameti sembolize eder.
Benlik tehlikesi	İlhamın kaynağını kendinde sanma riski taşır.	Sürüden ayrıldığında stresle yüksek ses çıkarır.	Benliğin yeniden merkez hâline gelmesi ilhamın bozulma nedenidir. Koçun stresli sesi bu gerilimi simgeler.
İç denge ve gelgit	Ruhânî vecd ile nefsanî çekim arasında dalgalanır.	Sürüden ayrılınca huzursuzlaşır. Sürüye dönünce sakinleşir.	Ruh ve nefis gerilimi, sürü ve yalnızlık hâliyle sembolleşir.
Arınma potansiyeli	Ruhun hâkimiyetine girmek için nefsanî yönlerini tezkiye eder. Benlikten arınır.	Kurban edilerek manevî bir arınma sembolü olur.	Kurban, nefsin tezkiyesini temsil eder. Koçun kurban edilmesi nefis-i mülhimenin Hakk'a teslimiyetinin sembolüdür.

4. Nefs-i Mutmainne ve Koyun Sesi

Nefs-i mutmainne, ruhun lâhûtî âlemlerle kurduğu canlılık ilişkisinin dördüncü mertebesinde ortaya çıkan bir tezahürdür.⁸⁶ Nefs-i mutmainne, nefsin sırr-ı vücûda bakan yönündeki sıfat ve hükümlerin zahîrî kabul edildiği sır mertebesindeki nefstir.⁸⁷ Buna göre nefis-i mutmainne kalpte zulmânî perdelerin tamamen kalktığı, yalnızca nurânî perdelerin kaldığı, ilâhî nurlarla canlılık kazanan nefstir. Onda ortaya çıkan canlılık, kötü ahlâktan arınıp güzel ahlâkla ahlâklanıldığı ve ارجعی (dön!) hitabına muhatap olunan teslimiyete dayalı bilinç hâlidir.⁸⁸ Teslimiyet bilinciyle kişi önceki nefis mertebelerindeki mücadelesini büyük ölçüde sona erdirir.

⁸⁶ Frager, *Heart, Self, Soul*, 70.

⁸⁷ Karabâş-ı Velî, *Mî'yârü't-Tarîka Tercümesi*, 57a; Dursun, *Karabâş-ı Velî'de Varlık ve Bilgi*, 361.

⁸⁸ Seyyid Mustafa Râsim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü*, 1130-1131.

Hayvânî ve nefsânî vasıflar insanî vasıflara dönüşür ve Allah'ın verdiği her şeye şartsız bir şekilde teslim olunur. Teslimiyetin altında ise Allah sevgisi bulunmaktadır. Nefs-i emmâre Allah sevgisinin şoku ile sarsıldığında nefs-i mutmainneye dönüşmektedir.⁸⁹

Nefs-i mutmainnenin Allah sevgisi ile O'ndan gelen her şeye şartsız teslim olması onun âlem-i ervâhta sükûn bulduğunu göstermektedir. Söz konusu mertebede ortaya çıkan canlılık ilâhî sıfatların fenâsıyla ruhânî ve nefsânî kuvvetlerin yok olmasına dayanmaktadır. Yok oluş neticesinde maddî yönden sıyrılan bireyden geriye yalnızca onun gölge canlılığı⁹⁰ kalmaktadır. Bilinç hâlinin merkezinde ruhun sonsuz ve ölümsüz bakışıyla özdeşleşmiş, geçici kaygılardan kurtulmuş gölge benlik yer almaktadır. Gölge benliğin bilincinde alt mertebelerden gelen etkilerin gücü azalmıştır.⁹¹ Bu süreç Celâl ve Cemâl tecellilerinin zevkî olarak tecrübe edilmesiyle başlamakta ve bir şeyin aslını oluşturan sırta teslim olmakla neticelenmektedir.⁹² Nefs-i mutmainne, nefs-i emmârenin fiillerinin ve ahlâkının çok çirkin görüldüğü, onlara karşı bir arzunun kalmadığı bilinç düzeyine ulaşmaktadır.⁹³ İlâhî nurlarla canlılık kazanan nefs-i mutmainnenin sesi, hakikatini işârî manada açıklamaya elverişli bir sembol olarak koyun sesiyle sembolize edilmektedir.⁹⁴

650 | db

Koyun inek, deve ve koç gibi kurban edilen hayvanların küçükbaş türü içinde yer almaktadır. Koyun kendisini otlatan çobana teslim olan, sesi ve bağırmasıyla ona eziyet etmeyen hayvan olarak kabul edilmektedir. Koyunun durumu ile sürekli sükûn hâli ve güzel ahlâka bağlı edep sahibi kişiler temsil edilmektedir.⁹⁵ Diğer yandan koyun türünün erkeği olan koçun kurban edilme de itaat ve boyun eğme niteliklerinden dolayı büyükbaş hayvanlardan daha üstün görülmesi⁹⁶ teslimiyetin sembolü olarak kabul edilen aynı türün dişi olan koyun içinde geçerli olduğu söylenebilir. Buna göre koyunun yüceliği ve üstünlüğü onun teslimiyetinden kaynaklanmaktadır. Koyunun teslimiyeti ruhla ilişkilendirilmesinin⁹⁷ temelini oluşturmaktadır. Koyun, ruhânî ve nefsânî kuvvetlerin gölge bir canlılık

⁸⁹ Frager, *Heart, Self, Soul*, 76-77.

⁹⁰ Dursun, *Karabâş-ı Velî'de Varlık ve Bilgi*, 361.

⁹¹ Frager, *Heart, Self, Soul*, 78-79.

⁹² Dursun, *Karabâş-ı Velî'de Varlık ve Bilgi*, 362-363.

⁹³ Frager, *Heart, Self, Soul*, 76.

⁹⁴ Karabâş-ı Velî, *Kâşifü'l-esrâr*, 115b.

⁹⁵ Kuşeyrî, *İlahî Kelâm'ın Sırları*, 1-2/515.

⁹⁶ Konuk, *Fûsûsü'l-Hikem: Tercüme ve Şerhi*, 1/445, 447, 547.

⁹⁷ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 2/275.

kalacak şekilde yok edildiği mertebeyi temsil etmektedir. Zira ruhânî ve nefsânî kuvvetlerin yok olmasıyla teslimiyet ortaya çıkmaktadır.⁹⁸

Koyunun ruhânî kuvvetleri temsil etmeyle ilişkilendirilmesi⁹⁹ aklî teşbihin zeminini oluşturmaktadır. Koyun teslim olma fiilinin baskın olduğu ahlâkî karakteri ifade etmektedir.¹⁰⁰ Teslim olma ilâhî sıfatların tecellisinde ruhânî ve nefsânî kuvvelerin yok olmasının fiilidir.¹⁰¹ Soyut bir mahiyete sahip ruhânî ve nefsânî kuvvetlerin yok edilmesi ancak belirli bir suret ve sembolle temsil edilmesiyle mümkündür. Söz konusu sembol teslimiyet gösteren koyun figürüdür. Dolayısıyla aklî teşbih cihtinden latif bir varlık mertebesine sahip olan nefs-i mutmainne benzetilen, kesif bir varlığa sahip olan koyun kendine benzetilen olup, nefs-i mutmainnenin sesi, koyun sesiyle temsil edilmektedir. Ruhânî ve nefsânî kuvvetlerin yok edildiği nefs-i mutmainnenin sesinin koyun sesi ile belirli bir suret ve sembole dönüştürülmesi mücmel teşbih yönünü oluşturmaktadır. Buna göre nefs-i mutmainne ile koyun sesi arasında nasıl bir benzetme yönü kurulabilir?

Koyunlar farklı ırktan hemcinsleri ile karıştırıldığında seslerinin temel frekansı düşmekte, sesleri kalınlaşmakta ve enerjileri azalmaktadır. Söz konusu durum diğer bireyler tarafından duygusal bastırılma ve vokal düzeyde bir teslimiyet göstergesi olarak yorumlamaya elverişlidir. Ancak aynı ırktan bireylerin bir arada yetiştirildiği gruplarda düşük stres ve huzurlu teslimiyet gibi parametreler baskın olup sesler daha canlı ve dengeli bir akustik yapı göstermektedir. Dolayısıyla farklı ırk gruplarında ortaya çıkan teslimiyet davranışsal düzeyde azalmış, vokal düzeyde ise bastırılmış bir şekilde tezahür etmektedir. Aynı ırk gruplarında ise davranışsal teslimiyet yüksekliğinin ve akustik canlılığın uyum içinde olduğu gözlenmektedir.¹⁰²

Koyunların farklı ve aynı ırk grupları içinde sergiledikleri tutumlar ile çıkardıkları sesler arasında nefs-i mutmainnenin ruhânî ve nefsânî kuvvetlerin sükûnet bulduğu yapısıyla temsil açısından bir benzerlik kurulabilir. Buna göre koyunların aynı ve farklı ırk gruplarındaki boğuk ve canlı sesleri nefs-i mutmainnede ruhânî ve nefsânî güçlerin dengelenmesi neticesinde ortaya çıkan teslimiyet hâlinin akustik bir karşılığı olarak işârî oku-

⁹⁸ Dursun, *Karabâş-ı Velî'de Varlık ve Bilgi*, 360, 361, 364.

⁹⁹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 2/275.

¹⁰⁰ Kuşeyrî, *İlahî Kelâm'ın Sırları*, 1-2/515.

¹⁰¹ Dursun, *Karabâş-ı Velî'de Varlık ve Bilgi*, 360, 361, 364.

¹⁰² Kallirroi Papadaki vd., "Mixing groups of sheep changes vocalizations when an individual animal is isolated", *Discover Animals*, (2025), 8-10.

ma çerçevesinde yorumlamaya elverişlidir. Nefs-i mutmainnede teslimiyet hâlinde ortaya çıkan gölge canlılık koyunların grup ortamlarında sergiledikleri düşük ya da canlı sesler ile temsil açısından bir yakınlık taşır. Böylece teslimiyet nefis-i mutmainnenin sesi ile koyun sesi arasında benzetme zemini sunmaktadır.

Nefs-i mutmainne mertebesinde ruh teslimiyet neticesinde sükûn hâline kavuşarak ruhânî ve nefsânî kuvveler arasındaki denge sağlanmış- tır. Fakat sükûn hâlinde gölge canlılık devam ettiği için benlik en alt düzeyde de olsa varlığını sürdürmektedir. Bundan dolayı nefsin tekrar eski hâllerine geri dönmemesi için tam bir fenâ hâline geçilmesi gerekmektedir.¹⁰³ Tam bir fenâ hâline geçiş için gerekli olan tezkiye süreci koçta olduğu gibi koyunun kurban edilmesiyle sembolleştirilir. Çünkü koyun teslimiyetin surete bürünmüş hâli olarak temsil edilmektedir.¹⁰⁴ Teslimiyetle Hakk'a yaklaşmak nefis-i râziyye derecesine doğru yolculuğun dördüncü basamağını oluşturmaktadır.

Tablo 4: Nefs-i Mutmainne ile Koyun Sesi Arasındaki Temsili Benzetme İlişkisi

Ahlâkî Tema / Özellik	Nefs-i Mutmainne'de Tezahür	Koyunda Tezahür	Teşbihisel (Sembolik) Yorum
Teslimiyet ve sükûn	Allah'tan gelen her şeye şartsız teslim olur. "ارجعى" (dön)" hitabına muhatap olur.	Çobana teslim olur. Sesi yumuşak ve sükûnetlidir.	Teslimiyet ve itaat koyunun sükûnetiyle temsil edilir.
İç Denge ve gölge canlılık	Ruhânî ve nefsânî kuvveler arasında denge kurulur. Gölge benlik en alt düzeyde devam eder.	Aynı ırktan gruplarda ses canlı ve dengelidir. Farklı ırklarda enerjisi azalmış ve boğuktur.	Nefs-i mutmainnedeki denge ve sükûn hâli koyunun akustik canlılığı ve durgunluğu ile teşbih edilir.
Duygusal bastırılma ve kaygı	Alt mertebeler bazen etkili olabilir.	Farklı ırklar bir arada olduğunda ses frekansı düşer ve enerjisi azalır.	Ruhânî denge bozulduğunda ses boğulur ve teslimiyet zayıflar.
Arınma potansiyeli	Gölge canlılığın yok edilmesi için tezkiyesi gerekir.	Kurban edilerek teslimiyetin zirvesini simgeler.	Koyunun kurbanı nefis-i mutmainnenin fenâya yaklaşmasının sembolik ifadesidir.
Huzur ve Tatmin	Ruh âlem-i ervâhta sükûn bulur. İçsel tatmin ve huzur hâline ulaşır.	Sesi dengeli, yumuşak ve huzurludur.	Nefs-i mutmainnenin huzuru koyunun sükûn içindeki sesiyle akustik olarak tezahür eder.

¹⁰³ Dursun, *Karabâş-ı Velî'de Varlık ve Bilgi*, 363.

¹⁰⁴ Kuşeyrî, *İlahî Kelâm'ın Sırları*, 1-2/515.

5. Nefs-i Râziyye ve İnsan Sesi

Nefs-i râziyye, ruhun lâhûtî âlemle kurduğu canlılık ilişkisinin beşinci mertebesinde ortaya çıkan bir tezahürdür.¹⁰⁵ Nefs-i râziyye, nefsin sırr-ı vücûda bakan yüzündeki sıfat ve hükümlerin bâtını kabul edilen sırr-ı sır mertebesindeki nefstir.¹⁰⁶ Söz konusu mertebedeki nefs bütün nurânî perdelerin kalktığı safâ ile canlılık kazanmaktadır.¹⁰⁷ Safâ ile canlılık, varlığın Hakk'ın varlığında fenâ edildiği, O'nun varlığından başka varlığın müşahede edilmediği cem hâline dayalı bir bilinçtir.¹⁰⁸ Kişi bu bilinç hâlinde Hakk'a karşı duyduğu sevgi vesilesiyle, O'nun takdir ettiği her şeyi kabul eder ve daima O'nun rahmetiyle kuşatıldığını idrak eder. Dünyalık olan her şey cazibesini kaybeder ve kişinin kalbinde istiğna hâli zuhur eder.¹⁰⁹

Nefs-i râziyyenin Allah sevgisiyle O'ndan gelen her şeye razı olması onun sırr-ı vücûdda istiğna bulduğunu göstermektedir. Bu mertebede ortaya çıkan canlılık Hakk'ın varlığında varlığın fanî kılınmasına dayanmaktadır. Hakk'ın varlığı dışında her şeyin ma'dûm hükmü aldığı bir bilinç ortaya çıkar ve merkeze fenâ yerleşir. Hakk'ta fânî olma hâli maddî yönlerden tam bir şekilde soyutlanmayla başlamakta, bütün eşyadaki taayyünlerin kalktığı ve cüzî zâtların ilâhî zâtta yok olduğunun müşahadesiyle tamamlanmaktadır.¹¹⁰ Nefs-i râziyye alt ve üst mertebelerden gelen etkilerin tamamen farkına varıldığı ve dünya imtihanlarının bir rüya gibi kabul edildiği bilinç düzeyine ulaşmaktadır.¹¹¹ Cem hâlindeki fenâ canlılığına dayanan nefis-i râziyyenin sesi, hakikatini işârî olarak açıklamaya elverişli bir remiz kabul edilen insan sesiyle sembolize edilmektedir.¹¹²

İnsan, Hakk'ın yarattığı varlıklar içinde en güzel yaratılışa sahiptir. Bunun nedeni insanda Celâl ve Cemâl niteliklerini içeren bütün ilâhî isimlerin hakikatlerinin toplanmış¹¹³ olmasıdır. Böylece insan, varlığında nurânî ve zulmânî, ulvî ve süflî tüm zıt hakikatleri birleştirmektedir.¹¹⁴ Söz konusu nitelik insanda bulunan iki esas durum üzerinden açıklanmakta-

¹⁰⁵ Frager, *Heart, Self, Soul*, 80.

¹⁰⁶ Karabâş-ı Velî, *Mi'yâru't-Tarîka Tercümesi*, 57a; Dursun, *Karabâş-ı Velî'de Varlık ve Bilgi*, 365.

¹⁰⁷ Seyyid Mustafa Râsim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü*, 1130.

¹⁰⁸ Dursun, *Karabâş-ı Velî'de Varlık ve Bilgi*, 365.

¹⁰⁹ Frager, *Heart, Self, Soul*, 80.

¹¹⁰ Dursun, *Karabâş-ı Velî'de Varlık ve Bilgi*, 365.

¹¹¹ Frager, *Heart, Self, Soul*, 81.

¹¹² Karabâş-ı Velî, *Kâşifü'l-esrâr*, 115b.

¹¹³ Karabâş-ı Velî, *Kâşifü'l-esrâr*, 6a-6b.

¹¹⁴ Kâşânî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/300-301.

dır. Birincisi insanın maddeden soyutlanan aklî nefse sahip olmasıdır. İkincisi ise insanın maddeyi yöneten aklın tasavvuruna sahip olmasıdır.¹¹⁵ İnsanın bu iki yönü onun ahlâkının güzel, mizacının dengeli ve bütün varlıklar içinde kemâl vasfına sahip olduğunu göstermektedir.¹¹⁶ İnsanın, insan şeklinde isimlendirilmesinin nedenini ve yaratılışının gayesini belirleyen temel hakikat cemedici özelliğidir.¹¹⁷

İnsan varlığının cemedicilik niteliğine sahip olması aklî teşbihin zeminini oluşturmaktadır. İnsan cemedicilik vasfı sayesinde Cemâl ve Celâl niteliklerine sahip olan ilâhî isimlerin tecellilerini tam bir şekilde kendinde tezahür ettirmektedir. Bu tezahür kimi zaman nurânî ve zulmânî kimi zaman da ulvî ve süflî şeklinde soyut bir mahiyete sahip hakikatlerle ifade edilmektedir. Soyut mahiyete sahip hakikatlerin anlaşılması ise ancak belirli bir suret ve sembolle temsil edilmesiyle mümkündür. Söz konusu sembol cemedicilik vasfına sahip olan insan figürüdür. Dolayısıyla aklî teşbih cihetinden latif bir varlık mertebesine sahip olan nefs-i râziyye benzetilen, kesif bir varlığa sahip olan insan kendine benzetilen olup, nefs-i râziyyenin sesi insan sesiyle temsil edilmektedir. Cemedicilik vasfına sahip nefs-i râziyyenin sesinin insan sesi ile belirli bir suret ve sembole dönüştürülmesi mücmel teşbih yönünü oluşturmaktadır. Buna göre nefs-i râziyyenin sesi ile insan sesi arasında nasıl bir benzetme yönü kurulabilir?

İnsanın varlık yapısının cemedicilik vasfına sahip olması onun sesinin de bu vasma sahip olduğunu göstermeye elverişli bir zemin sunmaktadır. Çünkü insanın sesi hava akımlarının ses tellerini titreştirmesinden ibaret olan basit bir akustik akış değildir. Bilakis beden hareket düzeni başta olmak üzere ağız ve dilin yapısıyla sesi şekillendirmesi ve sesin belirli bir anlamı taşıması gibi birçok sürecin aynı anda çalıştığı çok katmanlı bir yapıya sahiptir.¹¹⁸ Özellikle ağız ve boğaz şeklindeki küçük bir değişme bile sesin belirgin bir biçimde değişmesiyle sonuçlanacağı düzeni barındırır.¹¹⁹ Böylece ağzın konumu ve sesin yankılanma ayarları birçok hayvanın ses özelliklerinde bile görünmeyen kulak tarafından aynı şekilde algı-

¹¹⁵ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, nşr. Ahmed Şemseddin (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 4/367.

¹¹⁶ Kâşânî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/300-301.

¹¹⁷ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, 49-50; Karabâş-ı Velî, *Kâşifü'l-esrâr*, 7b.

¹¹⁸ The Voice Foundation, "Understanding Voice Production" (The Voice Foundation, ts.).

¹¹⁹ Kenneth N. Stevens - Samuel Jay Keyser, "Quantal theory, enhancement and overlap", *Journal of Phonetics* 28/1 (2010), 3,4.

lanan seslere dönüşmektedir.¹²⁰ İnsan sesi, sahip olduğu bu akustik me-kanizma ile sesin üretiminin yanında, sesin kime ait olduğu, hangi duygu-yu taşıdığı, cinsiyeti, yaşı gibi pek çok anlam düzeyini taşımaktadır.¹²¹

İnsan sesinin özel bir düzene sahip olması ve duygu ile cinsiyet gibi pek çok anlam düzeyini taşıması onun diğer seslerden ayrılan en önemli nitelikleri olduğunu göstermektedir. Söz konusu durum insanın varlığında sahip olduğu cemedicilik vasfından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. İnsanın cemedicilik vasfı ile nefs-i râziyenin zâtî fenâya dayanan cemedicilik özel-liği işârî okuma çerçevesinde yorumlanmaya elverişlidir. Buna göre nefs-i râziyenin Hakk'ın varlığında bütün varlıkların fenâ edildiği, O'nun varlı-ğından başka bir varlığın müşahade edilmediği cem hâline dayalı yapı-sının sesi, varlığın bütün zıt hükümlerini kendinde cemedden insanın sesiyle sembolize edilmektedir. Böylece cemedicilik vasfı nefs-i râziyye ile insan sesi arasında temsil açısından bir yakınlık taşır.

Nefs-i râziyye mertebesinde sesin insan sesiyle temsil edilmesi, ses-lerin en kâmil formuna ulaşıldığını göstermektedir. Bu mertebeden sonra nefsin bekâ hâline¹²² döndüğü nefs-i merziyye ve fenâda fenâ, bekâda bekâ derecesine¹²³ ulaştığı nefs-i kâmile mertebelerinin ayrıca bir sesle ilişkilendirilmemesi, insan sesinin en kâmil temsil olarak kabul edilmesi ve işaret edilen mertebeler için yeni bir ses temsiline ihtiyaç duyulmama-sıyla açıklanabilir. Önceki mertebelerde zikredilen hayvan sesleri ve kur-ban sembolleri nefsin hayvanî niteliklerinin aşamalı şekilde terk edilme-sini temsil ederken nefs-i râziyye mertebesinde dönüşüm belirli sıfatların terk edilmesiyle sınırlı olmayıp nefsin bütün beşerî niteliklerinin teslimi-yete dönüşmesini ifade eder. Dolayısıyla söz konusu mertebede kurban sembolizminin yeni bir hayvan temsiliyle ifade edilmediği anlaşılmakta-dır. Zira kurban fikri sembolik düzeyden çıkarak nefsânî ve beşerî sıfatla-rın nefs-i râziyye mertebesinde fenâ yoluyla terk edilmesi şeklinde doğ-rudan derûnî bir anlam kazanmaktadır.¹²⁴ Bu noktada insanın kurban edilmemesi yalnızca ahlâkî bir tercih değil insanın ilâhî isimlerin tecellile-rine kuşatıcı bir mahal olması ve yeryüzünde halife olarak konumlandı-

¹²⁰ Kristina Simonyan, "The laryngeal motor cortex: its organization and connectivity", *Current Opinion in Neurobiology* 28 (2014), 15-18.

¹²¹ Turgut Özseven - Muharrem Düğenci, "Sayısal filtrelerin akustik parametreler, cinsi-yet yaş ve duygu durumu üzerindeki etkileri", *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bi-limleri Dergisi* 23/2 (ts.), 147.

¹²² Dursun, *Karabâş-ı Velî'de Varlık ve Bilgi*, 369-370.

¹²³ Dursun, *Karabâş-ı Velî'de Varlık ve Bilgi*, 373-374.

¹²⁴ Frager, *Heart, Self, Soul*, 80.

rılmasına bağlı ontolojik statüsünün bir sonucudur.¹²⁵ Kurban edilen artık insanın kendisi değil insandaki beşerî niteliklerin ortadan kalkmasıdır.

Tablo 5: Nefs-i Râziyye ile İnsan Sesi Arasındaki Temsili Benzetme İlişkisi

Ahlâkî Tema / Özellik	Nefs-i Râziyye'de Tezahür	İnsan Sesinde Tezahür	Teşbihisel (Sembolik) Yorum
Rıza ve istiğna	Olan her şeyi Hakk'tan bilir. Fenâ bilinciyle dünyaya ihtiyaç duymaz.	Kimlik, duygu ve anlam gibi çok katmanlı bir yapı taşır.	İlâhî tecellilerin cem edildiği rıza hâli insan sesiyle sembolize edilir.
Cemedicilik	Zıtları kendinde toplar.	Hem kalın hem ince armonik spektruma sahiptir.	Zıt yönlerle sahip akustik sesle temsil edilir.
Berzah	Ulvi ve süflî yönlerle açılan berzah konumundadır.	Hem fiziksel titreşim hem mana taşımaktadır.	Berzahî varlık iki boyutta da görünmektedir.
Safâ ile canlılık	Perdelerin kalktığı saf şuur ve hakikat idrak halidir.	Berrak ve anlam taşıyıcı akustik yapıya sahiptir.	Hakikatin sesi duyulur hâle gelir.
İlâhî sevgi	Rahmet kuşatmasını idrak eder.	Sesi gönle nüfuz eder.	İlâhî sevgi tınıyla hissedilir.

Sonuç

Etvâr-ı seb'â literatüründe nefis mertebelerinde yaşanan tecrübeler, seyr u sülûk makamları, peygamberlerle ve yedi kat semayla ilişkilendirilen tavırlar, renkler, rüya yorumları gibi sembollerle ifade edilmiştir. Nefs mertebelerinin seslerle ilişkilendirilmesi ise ilgili literatürde genel olarak kullanılan bir sembol olmaktan ziyade Karabâş-ı Velî'nin ortaya koyduğu özgün bir temsil örneğidir. Çalışma, Karabâş-ı Velî'nin nefsin ilk beş mertebesi ile ses türleri arasında kurduğu temsil ilişkisinin dayandığı temeli

¹²⁵ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, 48-50.

açık bir şekilde ortaya koymamasından hareketle söz konusu temsilin imkânını araştırmaktadır. Bu çerçevede giriş bölümünde dile getirilen “mücerred ve lâhûtî bir varlık olan nefsin, maddî titreşime dayalı bir fenomen olan ses ile nasıl ilişkilendirilebileceği” sorusunu merkeze almaktadır.

Çalışmada söz konusu sorun iki yönden ele alınmıştır. Birinci olarak sorun, soyut bir şeyin somut bir şeye benzetilmesini ifade eden aklî teşbih yöntemi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda nefis mertebeleri ile ses türleri arasındaki ilişkinin fiziksel bir titreşim süreci olmadığı, nefis mertebelerinin temel özelliklerinin maddî varlıkların sosyal ve psikolojik davranışlar sırasında ürettikleri ses nitelikleri aracılığıyla temsil edildiği gösterilmeye çalışılmıştır. İkinci olarak sorun, benzetilen ile kendisine benzetilen arasındaki benzetme yönünün açıkça belirtilmediği mücmel teşbih yöntemi dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Sâmirî'nin buzağı örneğinden hareket eden yaklaşım, nefis mertebelerinin ses ile temsil ilişkisinin fiziksel değil teşbihi bir zeminde kurulduğunu ortaya koymuştur. Böylece girişte ortaya konan mücerred bir hakikatin maddî bir unsurla ilişkilendirilebilmesinin imkânı sorunu aklî teşbihle daha anlaşılır hâle gelmiştir. Soyut sesin somut bir temsille anlaşılır hâle gelmesi ise mücmel teşbih ile sağlanmıştır.

db | 657

Buna göre nefsânî güçlerin ruhânî güçlere baskın geldiği canlılık hâli nefs-i emmâre ile ifade edilmektedir. Çok yeme, içme merkezli ve haz odaklı bu merteye, benzer özellikleri nedeniyle inek sesiyle sembolize edilmiştir. Nefs-i levvâme ise nefsânî ve ruhânî güçlerin sürekli çatıştığı, kişinin günah ve tövbe arasında gidip geldiği gelgitli bir ruh hâlini ifade eder. İçsel tereddüt ve gerilim, deve sesinin karakteristik dalgalanmalarıyla örtüştüğü için deve sesiyle temsil edilmiştir.

Nefs-i mülhime ise ilâhî ilham karşısındaki itaat ve vecd hâlinin belirleyici olduğu bir mertebedir. Merteye, itaat ve feda oluşun sembolü olan koç sesiyle ilişkilendirilmiştir. Nefs-i mutmainne, ruhânî güçlerin nefsânî güçler üzerindeki hâkimiyetinin kalıcı hâle geldiği, teslimiyet ve ilâhî huzurda sükûnun baskın olduğu bir mertebeyi ifade eder. Sükûnet ve teslimiyet, koyun sesinin yumuşak ve sakin karakteriyle uyumlu olduğundan koyun sesiyle sembolize edilmiştir. Varlığın Hakk'ın varlığında fânî kılındığı nefs-i râziyye ise cemedilik hakikatinin hâkim olduğu mertebedir. Bu merteye zıt hakikatleri bir arada tutan insan sesiyle ilişkilendirilmiş ve böylece önceki mertebelerde hayvanî seslerle temsil edilen manevî süreç cemedici vafından dolayı insan sesiyle tamamlanmıştır.

Nefs mertebeleri ile ses türleri arasındaki ilişkinin cemedicilik niteliğine sahip insan sesi ile tamamlanması insanın ontolojik yapısı itibarıyla her bir ses türünün sahibiyile ilişkilendirilen ruhânî ve nefsânî güçleri kendinde topladığını göstermektedir. Seyr u sülûk sürecinde insanın kendinde topladığı ruhânî ve nefsânî güçlerin tezahürü olarak tecrübe ettiği içsel çatışmalar, manevî hâller soyut ve çoğu zamanda dile dökülerek anlatılması güç olaylardır. Bunun sonucunda ise insan manevî yolculuğunda yaşadığı hâlleri anlaması zorlaşmaktadır.

Bu açıdan insanın yapısında bulunan ruhânî ve hayvânî güçlerin dışa vurumunu temsil eden seslerin, nefis mertebelerinde yaşanan manevî hâlleri duyulur biçimde ifade etmek için kullanılması, tasavvuf literatüründeki soyut hâllerin aktarımındaki güçlüğe bir çözüm sunmaktadır. Böylece seyr u sülûk sürecinde yaşanan içsel çatışma, arınma, teslimiyet ve cem hâli gibi tecrübeler modern okur için yalnızca kavramsal düzeyde değil işitsel temsiller aracılığıyla da anlaşılabilir hâle gelmektedir. Çalışma, seslerin temsil gücünü görünür kılarak nefis mertebelerinin açıklanmasında makam, seyr, tavır, semâ gibi kullanılan semboller arasına yeni ve işlevsel bir temsili araç eklemektedir.

Kaynakça

- A. Volodin, Ilya vd. "Camel Whistling Vocalisations: Male and Female Call Structure and Context in *Camelus bactrianus* and *Camelus dromedarius*". *Bioacoustics: The International Journal of Animal Sound and its Recording* 31/2 (2022), 132-147. <https://doi.org/10.1080/09524622.2021.1889403>
- Ayış, Mehmet Şirin. "Sünbül Sinan ve Atvâr-ı Seb'a Risalesi Bağlamında Nefis Mertebeleri". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/13 (2017), 119-138.
- Beauchemin, Karen A. "Invited Review: Current Perspectives on Eating and Rumination Activity in Dairy Cows". *Journal of Dairy Science* 101/6 (2018), 4762-4784. <https://doi.org/10.3168/jds.2017-13837>
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-Beyân*. haz. Halil Eser. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1970.
- Câmî, Abdurrahman. *Şerhu Fusûsi'l-hikem*. thk. Asım Keyyâfî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 2009.
- Cendî, Müeyyidüddîn. *Şerhu Fusûsi'l-hikem*. thk. Celâleddin Âştiyânî. Kum: Bostân-ı Kitâp, 1. Basım, 2002.
- Çakmak, Muharrem. "Niyazî-i Mısırî'nin 'Etvâr-ı Seb'a' Adlı Risâlesi'nde Seyr ü Sülûk'un Evrelerinde Görülen Rüyâ/Vâkıât". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 11/5 (2016), 137-158.
- Çakmaklıoğlu, M. Mustafa. *İbn Arabî'de Ma'rifetin İfadesi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Basım, 2007.
- Çelik, İsa - Yıldırım, Birol. "Halvetiyye Geleneğinde Etvâr-ı Seba/Nefsin Mertebeleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 86 (2018), 21-44.
- Dursun, Ömer. *Karabâş-ı Velî'de Varlık ve Bilgi*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025.

- Engeldal, SEC vd. "Effect of Different Levels of Social Isolation on the Acoustical Characteristics of Sheep Vocalization". *Jurnal Ilmu Ternak dan Veteriner* 18/3 (2013), 208-219.
- Frager, Robert. *Heart, Self, & Soul: The Sufi Psychology of Growth, Balance, and Harmony*. Wheaton, Illinois: Quest Books, 1999.
- Gavojdian, Dinu vd. "BovineTalk: machine learning for vocalization analysis of dairy cattle under the negative affective state of isolation". *Frontiers in Veterinary Science* 11 (2024), 1-10. <https://doi.org/DOI%252010.3389/fvets.2024.1357109>
- Gazzâlî, Ebu Hâmid. *İhyâü ulûmi'd-dîn*. nşr. Muhammed Vehbî Süleymân, Üsâme Ammûra. 5 Cilt. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 4. Basım, 2016.
- Halvetî, Mehmed Şâkir. "Etvâr-ı Seb'a". *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb'a Risaleleri*. haz. Fatih Yıldız. 587-611. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Harmancı, Meriç. "In The Context of Turkish Culture Animal Symbolism in Heterodox Dervishes (Türk Kültürü Bağlamında Heterodoks Dervişlerde Hayvan Sembolizmi)". *Folklor/Edebiyat* 28/110 (2022), 333-346.
- Hasenî, İbn Acîbe. *Bahrü'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd: Kur'an'ın Tefsiri ve Tasavvufî İşaretleri*. çev. Dilaver Selvi. 11 Cilt. İstanbul: Semerkand Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Hâşimî, Seyyit Ahmet. *Cevâhiru'l-Belâgat*. Beyrut: Dârü'l-Marife, 2013.
- Hücvîrî Ali b. Osman Cüllâbî. *Keşfu'l-mahcûb: Hakikat Bilgisi*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 4. Basım, 2014.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*. nşr. Ahmed Şemseddin. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *Fusûsu'l-hikem*. thk. Ebu'l-Alâ Affî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.
- İbrahim Gülşenî. "Etvâr-ı Kalb". *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb'a Risaleleri*. haz. Fatih Yıldız. 189-222. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1. Basım, 2019.
- İltuş, Cüveyriye. "Süfî Menâkıbnâmelerinde Yer Alan Bazı Hayvan Motiflerinin Tasavvufî Açısından Değerlendirilmesi". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021), 305-326.
- Kâdî Beydâvî. *Muhtasar Beydâvî Tefsîri Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Tevîl*. çev. Şadi Eren. 4 Cilt. İstanbul: Selsebil Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Karabâş-ı Velî. *Kitâbu şerh-i Fusûsi'l-hikem el-müsemma bi Kâşifi'l-esrâr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, No. 2225, ts.
- Karabâş-ı Velî. *Mîyârü't-Tarîka Tercümesi*. çev. Nüreddin Efendi. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, No. 383, ts.
- Kartal, Abdullah. *Tasavvufun Oluşumu Şeriat-Hakikat İlişkisi*. Bursa: Emin Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Kâşânî, Abdürrezzak. *Şerhu Fusûsu'l-hikem*. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1. Basım, 2003.
- Kâşânî, Abdürrezzak. *Tefsîru'l-Kâşânî: el-müsemma Te'vîlâtî'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Kahire: el-Matba'atu'l-Yemeniyye, 1899.
- Kayserî, Dâvûd. *Şerhu Fusûsu'l-hikem*. thk. Hasanzâde el-Âmulî. 2 Cilt. Kum: Bostan-ı Kitap, 4. Basım, 1394.
- Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebû İshak. *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*. thk. Abdürrezzak Tek. Bursa: Bursa Akademi, 1. Basım, 2016.
- Kinsler, Lawrence E. vd. *Fundamentals of Acoustics*. New York: John Wiley & Sons, 3. Basım, 1982.
- Konevî, Sadreddin. *el-Fükûk fî esrârî müstenidâti hikemi'l-Fusûs: Fusûsü'l-Hikem'in Sırları*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 4. Basım, 2012.
- Konuk, Ahmed Avni. *Fusûsu'l-Hikem: Tercüme ve Şerhi*. ed. Mustafa Tahrallı. haz. Mustafa Tahrallı vd. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2017.

- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Letâifü'l-İşârât: İlahî Kelâm'ın Sırları*. çev. Ekrem Demirli. 3 Cilt. İstanbul: Fikriyat, 2020.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevazin. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. 2 Cilt. Kahire: Şeriketü'l-Kuds li't-Ticâreti, 1. Basım, 2008.
- Mayuri Kate - Neethirajan, Suresh. "Giving Cows a Digital Voice – AI-Enabled Bioacoustics and Smart Sensing in Precision Livestock Management". *Annals of Animal Science*, 1-57. <https://doi.org/10.2478/aoas-2025-0091>
- Meen, G.H vd. "Sound analysis in dairy cattle vocalisation as a potential welfare monitor". *Computers and Electronics in Agriculture*, 111-115. <http://dx.doi.org/10.1016/j.compag.2015.08.028>
- Mekkî, Ebû Tâlib. *Kûtu'l-kulûb fî muâmeleti'l mahbûb ve vasfu tarîki'l-mürîd ilâ makâmî't-tevhîd*. thk. Muhammed Rıdvânî. 3 Cilt. Kahire: Mektebetü Dârî't-Türâs, 1. Basım, 2001.
- Mısrî, Mehmed Niyâzî. "Etvâr-ı Seb'a". *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb'a Risaleleri*. haz. Fatih Yıldız. 489-507. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Muhâsibî, Hâris. *er-Riâye li-hukukillah*. thk. Abdulkadir Ahmed Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 4. Basım, ts.
- Muslu, Ramazan. "Halvetiyye'de 'Atvâr-ı Seb'a' Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî'nin Atvâr-ı Seb'a Risalesi". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 18 (2007), 43-63.
- Nablusî, Abdulganî. *Cevâhiru'l-nusûs fî halli kelimâti'l-Fusûs*. thk. Asım Keyyâlî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2008.
- Nur, İsmail Hakkı. "Mesnevi'de Hayvan Karakterleri (Metaforları)". *AVKAE Dergisi* 3/1 (2013), 18-30.
- Özseven, Turgut - Düğenci, Muharrem. "Sayısal filtrelerin akustik parametreler, cinsiyet yaş ve duygu durumu üzerindeki etkileri". *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi* 23/2 (ts.), 144-148.
- Papadaki, Kallirroi vd. "Mixing groups of sheep changes vocalizations when an individual animal is isolated". *Discover Animals*, 1-12. <https://doi.org/10.1007/s44338-025-00046-1>
- Pîr Muhammed Bahâeddin Erzincânî. "Makâmâtü'l-Ârifin". *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb'a Risaleleri*. haz. Fatih Yıldız. 61-120. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Rahimi, Amin vd. "Animal Symbols of the Ego in the Mystical Works of Sanâi, Attâr and Rumi". *Literary Text Research* 18/62 (2015), 147-173.
- Rûmî, Mevlânâ Celâleddin. *Mesnevî-i ma'nevî*. çev. Derya Örs - Hicabi Kırılancı. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2015.
- Sayın, Esma. "Tasavvufî Kavramların Anlaşılmasında Hayvan Sembollerinin Önemi". *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/10 (2017), 227-290.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî. *el-Lüma' fî tarihi't-tasavvufi'l-İslâmî*. ed. Kamil Mustafa Hindavi. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007.
- Seyyid Mustafa Râsim Efendi. *İstılâhât-ı İnsân-ı Kâmil: Tasavvuf Sözlüğü*. haz. İhsan Kara. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Basım, 2008.
- Seyyid Nizamoğlu Seyfullah. "Etvâr-ı Seb'a". *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb'a Risaleleri*. haz. Fatih Yıldız. 311-335. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Simonyan, Kristina. "The laryngeal motor cortex: its organization and connectivity". *Current Opinion in Neurobiology* 28 (2014), 15-21. <https://doi.org/10.1016/j.conb.2014.05.006>
- Sofyalı Bâlî Efendi. "Etvâr-ı Seb'a min Te'lifâtı'ş-Şeyh Bâlîyyi's-Sofyevî". *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb'a Risaleleri*. haz. Fatih Yıldız. 223-275. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Sofyalı Bâlî Efendi. *Şerhu Fusûsi'l-hikem*. Dersaadet, 1309.

- Stevens, Kenneth N. - Keyser, Samuel Jay. "Quantal theory, enhancement and overlap". *Journal of Phonetics* 28/1 (2010), 1-22.
- Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi. *Ebussuûd Tefsiri*. çev. Ali Akın. 11 Cilt. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2006.
- The Voice Foundation. "Understanding Voice Production". The Voice Foundation, ts. <https://voicefoundation.org/health-science/voice-disorders/anatomy-physiology-of-voice-production/understanding-voice-production/>
- Tilimsânî, Afîfüddin. *Şerhu Fusûsî'l-hikem*. thk. Ekber Râşidî Niyâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2015.
- Tirmizî, Hakîm. *Beyânü'l-fark beyne's-sadr ve'l-kalb ve'l-fuâd ve'l-lüb*. Umman: Müessesetü Âli'l-Beyti'l-Melikiyeti li'l-Fikri'l-İslâmî, 2012.
- Usta, Muhiddin. *Tasavvuf Eğitiminde Etvâr-ı Seb'a Metodu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Ünsî, Hasan. "Etvâr-ı Seb'a". *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb'a Risaleleri*. haz. Fatih Yıldız. 541-554. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Yiğitbaşı Ahmed Efendi. "Risâle-i Etvâr-ı Seb'a li-Kalbi'l-Ârifin". *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb'a Risaleleri*. haz. Fatih Yıldız. 121-145. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Yusuf Sünbül Sinan. "Etvâr-ı Seb'a". *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb'a Risaleleri*. haz. Fatih Yıldız. 167-188. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Zappaterra, Martina vd. "The Effect of Shade on the Behaviour of Dromedary Camels in a Livestock Market in Qatar". *Animals* 11/9 (2021), 1-15. <https://doi.org/10.3390/%2520ani11020480>

